

EIDSFOS HOVEDGÅRD

UTKAST TIL UNDERSØKELSE AV PLANLØSNING OG ROM I ANNEN ETASJE

Samt et sideblikk på bygningens og annenetasjens opprinnelse

Bente Bjerknes og Ragnar Kristensen mai 2009

INNHold

INNLEDNING	2
EIDSFOS HOVEDGÅRD DATERINGSPROBLEMET OG EIERREKKEN	3
KRONOLOGISK OVERSIKT OVER EIERNE	6
SETERIETASJEN	8
PLANLØSNINGEN	10
UTVIKLINGEN AV PLANLØSNINGEN PÅ EIDSFOS HOVEDGÅRD - hypoteser...	13
INTERIØRDETALJER	14
KONKRETE KILDEOPPLYSNINGER OM HOVEDGÅRDEN	18
NOTATER AV J.J.SCHWARTZ	18
OM UNDERSØKELSEN	20
GJENNOMGANG AV DE ENKELTE VÆRELSENE I ANNEN ETASJE	21
VINDUER	44
PLAN MED HENVISNINGER TIL FOTO	45
BENYTTETE KILDER OG LITTERATUR	46

INNLEDNING

Undersøkelsen er utført i april/mai 2009 gjennom en uke og deretter bearbeidet ut fra fotografier, notater og et par oppfriskingsturer til Eidsfos. Undersøkelsen mangler foreløpig systematisk utfylte romskjemaer og mindre feil som skyldes dette vil rettes senere. Hovedtrekkene og konsekvensen av enkeltfunn kan virke åpenbar nok. Enkelte vurderinger vil sikkert justeres ettersom nye momenter blir klarlagt, men hovedrisikoen slik det er fremstilt her, synes å være ganske klart. På bakgrunn av denne undersøkelsen burde det være mulig å diskutere i hvilken retning en restaurering av annen etasje kan og bør gå. Blant annet bør det være mulig å avklare en del muligheter i forhold til bruken av stedet og fredningen som avgrensner mulighetene.

Denne undersøkelsen har tatt mål av seg til å avklare hovedtrekkene og i neste omgang bør detaljer som kartlegging av tapeter og fargelag utføres. Det er imidlertid ikke nødvendig for å diskutere hovedretningen i en eventuell tilbakeføring. Tapeter og farger er bare summarisk tatt med her i den grad det har vært nødvendig for forståelsen av veggplasseringer og planutvikling.

Denne rapporten begynner med dateringsproblematikk og eierhistorie. Virkelighetens undersøkelse begynte i motsatt ende, med undersøkelser på stedet. Det er imidlertid vanskelig å danne et bilde kun på bakgrunn av konkrete funn. Funnene må settes inn i en ramme som eierhistorie, generell historie, parallelle eksempler og bygningshistoriske kildeopplysninger gir. Rapporten begynner med arbeidet som sist ble utført og avsluttes med det innledende arbeidet. Eierhistorien er relativt grundig her fordi vi følte behov for å systematisere og forenkle den relativt vanskelig lesbare gjennomgangen i bygdeboken for Hof.

Når vi er litt vage i forhold til stilplassering av innredningsdetaljer i annen etasje i forhold til begrepene barokk og rokokko, så er det med henvisning til Jon Brennes utsagn: *“Den sterke tradisjonen som barokken representerer gjør antagelig at den varer lenge hos oss, og blir vanskelig å skille fra de relativt få eksemplene som kjennes av rokokkopreget listverk”* (Gamle trehus side 215).

Denne rapporten kalles et utkast fordi vi vil fortsette å utvikle den etterhvert som mer kunnskap kommer på plass og fordi vi vil revidere teksten og vurderingene over tid og etter innspill.

Vi vil derfor gjerne ha kritiske tilbakemeldinger.

Denne utgaven er rettet, noe utvidet med bilder og lettere revidert den 25 mai 2009.

EIDSFOS HOVEDGÅRD DATERINGSPROBLEMET OG EIERREKKEN

Eidsfos hovedgård er gjerne datert til enten tiden rundt 1750-60 eller tiden rundt 1700. Begge forestillingene slik de er gjengitt i tilgjengelig litteratur bunner i gjetninger basert på et relativt tynt materiale. En vurdering av foreliggende kildemateriale slik det er gjengitt i bygdeboken for Hof indikerer at å legge opprinnelsen til tiden rundt 1700 er diskutabelt, men ikke til å se bort fra.

Dreier det seg om å tilskrive kun selve bygningsskallet denne dateringen kan den ihvertfall være mulig, men alle synlige interiørdetaljer er av senere dato. Eventuelt kunne man tenkt seg at første etasje er av så høy alder og at annen etasje ble bygget på senere rundt midten av 1700-årene. Denne todelte dateringsmodellen kan skyves oppover i tid inntil seneste tidspunkt rundt 1780, da kildene det året er helt definitive på at begge etasjer eksisterte (ref. Auctionsplacaten fra 1783).

Da første etasje mangler alt av innvendige detaljer fra denne tiden med unntak av de profilerte men nå innlukkede opprinnelig synlige himlingsbjelker og bord, er det få holdepunkter for en stilbasert aldersbestemmelse. Utvendig bærer bygningen preg av tiden fra 1770 og noe opp i tid, men det kan jo tenkes at eksteriøret ble fullstendig fornyet, enten pga reparasjoner/modernisering eller fordi man bygget til seterietasjen.

Bygningen kan ha hatt en annen type kledning opprinnelig. Vi har vært inne på tanken at tømmerbygningen kan ha vært rappet og fresmtått som en murbygning. For å kunne trekke slutninger om disse tingene må bygningens panel åpnes på utvalgte steder.

Tiden rundt 1750/60 er trukket frem som mulig byggeår på bakgrunn av at det da skrives at verket har en forvalterbolig og at Hageman har forsynt den med møbler. I auksjonsplakaten fra 1783 regnes imidlertid opp en toetasjes forvalterbolig i tillegg til den toetasjes hovedgården, så da kan det ha vært sistnevnte det var tale om i 1761 ("Een 2 Etage Bygning for Forvalteren, bestaaende af 7 indredde Værelser,..." - Auksjonsplakaten 1783). Opplysningen er ihvertfall svært usikker som kilde til Hovedgårdens datering.

Renessanshagens opprinnelse er et viktig moment i vurderingen av hovedgårdens alder. Det er rimelig å tenke seg at det avanserte hageanlegget ble skapt til en hovedbygning. Slik sett vil en datering av hageanlegget være av betydning for datering av hovedgården. I samtale med Ragnhild Momrak som for en del år siden gjorde forskningsarbeide på hageanlegget, kunne hun opplyse at jordsmonnet var for mye omspadd til at det lot seg gjøre å få frem datering av pollen og jordlag. Hun mente imidlertid at hageanleggets form tilhører tiden rundt 1700 senest.

Tidligere gjengitt kildemateriale i form av personopplysninger, takster, inventarier og avbildninger tyder på at hovedgården ikke ble bygget i den første tredjedelen av 1700-årene. Skal man tolke opplysningene fra verkets første tiår viste ikke Caspar Haussmann noe som kan tydes som uttalt interesse for å bygge et stordimensjonert herregårdsanlegg på Eidsfos. Det foreliggende materiale kan tolkes slik at han så på verket som et rent forretningsanliggende. Ovnsplaten datert 1698 viser ihvertfall ingen bygning som kan tolkes som hovedgården. Likevel er det naturligvis et åpent spørsmål om Caspar Haussmann og Karen Toller igangsatte byggingen av i det minste hovedbygningens første etasje.

Hovedgården har en betydelig størrelse, men det er foreløpig ingen grunn til å slutte definitivt at bygningen i sin helhet ikke oppført samtidig eller i to etapper. Enkelte forfattere har antydnet som en mulighet at hovedgården skal ha vært oppført i etapper. Denne teorien viser gjerne til at 1/3 del av bygningens lengde består av utmurt bindingsverk og at annen etasje er bygget likeså i motsetning til laftet i de to ender av første etasje. Det har imidlertid vist seg at bindingsverket i Storstuas vegg er en større reparasjon som erstattet laft og da svekkes denne teorien selv om man fortsatt kan hevde at annen etasjen tilhører en annen byggeperiode. Det er ihvertfall klart at første etasje er bygget i en vending og planlagt etter et kjent planprinsipp.

Tidligere slutninger har i noen grad basert seg på fortolkninger av tidligere verkseiers personlige økonomi og motivasjon for å forklare hvem som kan ha vært byggherre.

For tidligere skribenter har C.F.Hagemann fremstått som sannsynlig byggherre. Motivasjonen som fremgår av Bygdeboken for Hof skal ha vært at han i 1740-årene bygget Gausen gård i Holmestrand og derfor skulle være vant til slikt byggeri og at han hadde en storslagen livsførsel. Vi har gjennomgått eierrekken og kilde-materialet som foreligger tilgjengelig gjennom bygdeboken for Hof samt annen litteratur.

Det virker mindre sannsynlig at verkets inntekter alene ville danne et grunnlag for å oppføre en slik storsla-gen bygning, slik at friske midler utenfra kanskje bør forutsettes. Dette utelukker ikke verksgrunnleggeren Caspar Haussmann, men sønnen Frederik eller moren Karen Toller (eventuelt sammen?) er lettere å tenke seg som mulig byggherre. Opplysningene om privatlivet og livsførselen i Mangelsgården i Christiania samt Fredrik Haussmanns betydelige rikdom kunne vært bakgrunn for å føre opp en stor hovedbygning i form av en herregård på Eidsfos. At Frederik Haussmann sørget for at Mangelsgården ble utstyrt med flotte hagean-legg bestyrker hans kandidatur.

Det ville være merkelig om ikke renessansehagen på Eidsfos skulle være nært knyttet til oppførelsen av den standsmessige hovedgården. Man kan heller ikke se bort fra at hans mot Karen Toller kan ha medvirket til eller vært opphav til hovedgårdens oppførelse. Vi vet jo heller ikke ennå om første etasje ble oppført før an-nen etasjen og det åpner for mange muligheter og flere bidragsyttere.

Mangelen på opprinnelige dører og gerikter i første etasje gjør det vanskelig mene noe på et slikt grunnlag. Vi mangler sammenligningsgrunnlag mellom første og annen etasje. Men de innelukkede umalte opprin-nelige bjelkehimlingene i første etasje gir første etasje et alderdommelig drag av barokk interiør.

Ofte tilskrives hovedbygningen etterkommeren Hageman på bakgrunn av at han i 1740-årene førte opp Gausen gård i Holmestrand og førte et storslagent liv der. Da han overtok Eidsfos i 1753 var det imidlertid allerede begynt å gå nedoverbakke med forretningene hans, grevens tillit var sterkt svekket pga underslag og det kan stilles spørsmål ved om han i en slik presset situasjon ville bekostet oppføringen av hovedbygningen på Eidsfos bare en kort reise fra storslagne Gausen gård. Han kan imidlertid ikke fraskrives muligheten for å ha vært byggherre, men mulighetene er flere enn dette.

Det er lite tenkelig at Herman Løvenskiold skulle igangsatt byggingen da han hadde verket kun et år før han døde i 1759. Frantz Sehested kunne vel tenkes, men han eide på det meste en halvpart og solgte denne i 1774 til kaptein Rasch som da ble eneeier frem til 1783.

I Generalkrigskommissær Bartholomæus Raschs (født 1723 Christiania, død 1805 Porsgrunn) eiertid var det oppgangstider og Rasch fortsatte forgjengerens moderniseringer og utvidelser, selv om kullmangel og trans-transportvanskeligheter dempet produksjonen. Derfor står Rasch vel så mye frem som som en plausibel bygg-herre på bakgrunn av tiden, økonomien og investeringslysten. Han lånte riktignok penger til utvidelsene, men det var muligens i optimistisk utviklingsiver og sannsynlig tro på fremtiden.

Det er nettopp i 1770-årene seteritaket opplever en relativt smal motebølge i Norge. Løvenskiold på Fos-sum er blant Raschs slekt bl.a. gjennom ekteskap (søskenbarnet Else Marie Løvenskjold) og det er rimelig å slutte at Rasch må ha vært godt orientert i Porsgrunn hvor Niels Aall i 1760-årene bygget Kammerher-regården med seteritak i 1764. Rasch var medeier i Fossum jernverk fra 1760-64.

Det er først i Raschs tid hovedgården beskrives utførlig og uten tvil om hvilken bygning det dreier seg om. Hans sønner bodde på stedet (formodentlig i hovedgården) og drev verket derfra. Det personlige engasje-mentet i stedet Eidsfos må med andre ord ha vært sterkt. Flere bygningstekniske og stilhistoriske detaljer kan bidra til å underbygge at Rasch er byggherren. Rasch ønsket i 1783 å avhende verket og gjennom en auksjonskunngjøring fra 1783 vet vi at Eidsfos hovedgård sto der i to etasjer med 15 værelser hvorav 4 var lerretstrukket.

Skulle hovedgården være oppført i to etapper fremstår ihvertfall Rasch som en svært plausibel byggeherre for seterietasjen. I såfall må bygningen ha fått sin nåværende form fra Bartholomæus Rasch. De senere eiere

er derfor kun interessante ut fra betraktninger om innredning og endring av hovedbygningen.

Justisråd og rådmann i Kjøbenhavn Jørgen Thulstrup var eier fra 1783 til 1794 på bakgrunn av panteforholdet til Rasch. Det er lite trolig at han skulle ha valgt å bruke milder på oppgradering og endring av hovedgården. Derimot er Peder von Cappelen en plausibel byggherre i forbindelse med reparasjoner og forbedringer av hovedgården. Også Cappelen kunne vise til slekt i Porsgrunnsområdet, han holdt hus i Drammen, bygget mye i årene etter 1800 og bodde en lengre periode på Hovedgården rundt 1800. Etter 1808 bodde han i vinterhalvåret på Austad i Drammen og sommeren på hovedgården. Det er rimelig å tilskrive ham hovedtrappen med søylene. Det er mulig innendige skyggepaneler og en skillevegg i det tidligere galleriet i annen etasje kan tilskrives Cappelen, men skyggepanelene kan også være innført senere. Egentlig ser det ikke ut som Cappelen nødvendigvis må ha gjennomført store arbeider på hovedgården.

Peder Cappelens Enke, Omsted og Bredesen samt Det norske Trækuljernkompani representerer en periode fra 1837 til 1873. Det er åpenbart at det må ha vært utført forbedringer og reparasjoner innvendig i bygningen i løpet av denne perioden. Flere detaljer kan tilskrives tiden rundt midten av 1800-årene uten at de kan tidfestes så nøyaktig at de sikkert kan festes til en av disse eiergruppene.

Empiredørene i første etasje, rester av tapet i Storstuen og en skillevegg i det opprinnelige galleriet kan plausibelt dateres til tiden rundt 1840-1850. Endringer fra siste kvartal av 1900-årene er stort sett fjernet på 1900-tallet. Det dreier seg om høye sveitserbrystninger og ditto interiørdetaljer. Endringer utført på 1900-tallet er beskrevet ganske utførlig og datert i et notat fra Johan Jørgen Schwartz. Mange gjennomgripende endringer ble utført i tiden fra 1926 og frem til 1960-tallet og var neppe i tråd med fredningsklausulen fra 1923.

KRONOLOGISK OVERSIKT OVER EIERNE

1696/1697 - Caspar Hausmann (1656-1718) var verkets grunnlegger. Født i Holstein og var via sin mor forbundet med Gyldenløve. Han giftet seg med **Karen Toller** (1662-1742) som arvet svært store landeierdommer. Bodde for det meste på Oslo Bispegård (senere Oslo Ladegård) og forpaktet Oslo Ladegård fra 1711. Drev stort i trelasthandel og skipsrederi. Oberst og sjef for det Akershusiske regiment i 1681. Avanserte til kommanderende general i 1712. Geheimeråd ved sin avgang i 1716. Død 1718. Han kjøpte hoveddelen av det som skulle bli Eidsfos verk i 1696 og fikk bevilling til å drive jernverk av grev Gustav Wilhelm Wedel Jarlsberg i 1697. Kildene oppgir ikke noe belegg for å anta at jernverket på Eidsfos i hans tid skulle ha blitt utviklet med noe i nærheten av dagens hovedgård. Men kildene oppgis å være svært sparsomme om denne perioden og de fokuserer på nødvendige industribygninger. Han skal ha hatt en svært dyktig forvalter gjennom vanskelige tider, Hans Knutsen Ullern (1706-1743).

Karen Toller -

1742/1748 - Frederik Ferdinand Haussmann (1693-1757) overtok deler av verket etter morens død i 1742 og fikk skjøte på alt i 1748. Militær karriere, generalløitnant i 1748 og ridder av Dannebrog samme år. Førte et stort hus i Mangelsgården i Christiania og var gift med Hedvig Catharine Werenskiold. Da kong Fredrik 5. besøkte Christiania i 1749, var general Hausmanns bolig det eneste standsmessige hus han kunne ta inn i. Hausmann utviklet hageanlegget med fiskedammer, små øyer, paviljonger og fontener. Her var eksotiske vekster, som appelsintrær, og en hage med parterrer for pryde- og nyttevekster. Vann skaffet han via en trenne fra byens vannledning i Fredensborgveien. Haussmann døde i 1757 som en av Christianias rikeste. Han solgte verket i 1753 til et interessentskap, deriblant Hagemann.

1753 - C.F.Hagemann (1712-1775) embetsaristokratiet i Christiania, militær utdannelse, kjøpte Gausen gård i 1740 og bygget det herskapelige huset som står der i dag. Våpenbrødrene Hagemann og Wedel var nære venner. Overinspektør i 1746. drev en betydelig forretningsvirksomhet bla. med kalk og marmor fra Kommersøya. Viderformidlet trelast. Skipsreder. Inngikk tapsbringende foretak fra 1751 og utover, deriblant Eidsfos verk i 1753 sammen med flere andre (andel 25%). Levde over evne. Misligholdt lån og slurvet (underslo?) med kirkeregnskapene. Vennskapet med Wedel opphørte. Nedturen startet i begynnelsen av 1750-årene.

1759 - Herman Løvenskiold (1701-1759) kjøpte Hagemanns andel i 1759. Hans arvinger solgte parten i Eidsfos Verk i 1760 til deres svoger og medarving oberst Frantz Wilhelm Sehested

1760 - Frantz Wilhelm Sehested (1722-1787) dels arvet og overtok Løvenskiolds part i 1760. Han kjøpte i 1766 også den 1/4 part som hadde tilhørt arntsforvalter Brede Plade. Sehested solgte sin 1/2 part i 1774 for 28 000 rdl. til kaptein B. Rasch som i 1774 ble eneeier. Sehested eide bl.a. Oslo Ladegård.

1769 / 1774 - Bartholomæus Rasch (1723-1805) var deleier fra 1769-74 og eneeier fra 1774-83. Sønn av rektor Jacob Rasch og Anna Dorthea Deichman. Ektet 1751 søskenbarnet Else Christine Løvenskiold. Han var medeier i Fossum Jernverk 1760-64 men samlet alt på egne hender i 1774 og Eidsfos verk skal på hans tid ha vært blant Norges største. På Eidsfos fikk han økonomiske vanskeligheter å kjempe med. Han startet i en periode med gode konjunkturer, men måtte etterhvert låne av Thulstrup.

I sine senere år kom brødrene tilbake til sin opprinnelige interesse, idet de sammen med en tredje bror, generalmajor Peter Deichman, ervervet Eidsfos Jernverk (i Hof i Vestfold), hvor de 21. januar 1762 fikk privilegium på et stålverk, det eneste i landet ved siden av det på Kongsberg. Fra verket, over hvis produkters kvalitet og pris det kom stadige klager, trakk Deichman seg ut i 1774, da hans søstersønn, generalkrigskommissær Bartholomæus Rasch, som vi fant som nesten 80-år gammel mann på Osebakken i 1801, ble eneeier av det, til han forgjeldet måtte selge det til panthaveren i 1784. (Porsgrunns historie bind I, Tønnesen

Generalkrigskommissær Raschs sønner bodde på Eidsfos i 1781 og drev verket. Fra 1750 -årene hadde ver-

ket gjennomgått flere moderniseringer, og denne utvikling fortsatte i Raschs tid. Sees særlig av takstene som etter hvert ble holdt av hensyn til nye lån.

1783 - Jørgen Thulstrup, (1726-94) Hadde Eidsfos verk fra 1783-94, Han var justisråd og rådmann i København Han var panthaver i verket som ikke ble solgt ved auksjonen i 1783, men han fikk tilslaget året etter. Han lot verkets produksjon fortsette som før. Han døde i København i 1794 og neste eier ble Peder von Cappelen.

1795 - Peder von Cappelen (1763-1837), kjøpte Eidsfos verk i 1795 og hadde det frem til sin død, da enken fortsatte driften av de mange forretningene under navnet Peder Cappelens Enke. Hun flyttet til Christiansfeld i 1839 og døde der i 1849. Peder von Cappelen representerte Drammen på Stortinget i 1815-16 og var suppleant 1818 og 1824. Til Universitetet skjenket han i 1811 10000 rdl. I 1834 lot han proviantmagasinets kontobøker på Eidsfoss brenne, slik at alle verkets debitorer blant de ansatte ble gjeldfrie. Cappelen var ridder av Vasa-ordenen og ble også tildelt borgerdådsmedaljen. Han døde på Eidsfoss 11. mars 1837 og ble begravet på Strømsø.

1837 - Peder von Cappelens enke (1837-1856), var navnet på en sammenslutning av dattersønner og svoger av Cappelen som drev verket fra 1837 til 1856. I henholdvis 1856 og 1861 ble deleierens interesser solgt til proprietærene Jørgen von Cappelen Omsted og John Collett Bredesen. Jacob Ottesen og kona Julie fikk ialt 5 barn på Eidsfos.

1865 - The Norwegian Charcoal Iron Company Limited (Det norske Trækuljern- kompani) (1865-73) hadde Eidsfos verk fra 1865 til 73. Det var et engelsk interessentskap, bestyrt av William Pare fra London, med generalkonsul John Rice Crowe i Kristiania som rådgiver. Pare oppholdt seg noen sommer måneder ad gangen på Eidsfoss. I 1865 hadde han landsmannen Henry Dawes som bestyrer. Pare la om driften. Istedenfor tilvirkning av stangiern og støpegods gikk han over til tilvirkning av råjern, som ble skipet ut til England. I Trækuljernkompaniets periode ble verkets siste masovn bygd. Mr. Pare døde i 1873.

1878 - Johan J. Schwartz ble eneieier av hele Eidsfos Verk etter en relativt innviklet overføring av parter over noe tid. Driften av Eidsfos Verk, og de første år også Kongsberg Jernverk med tilhørende skogeiendommer, hvilte fra 1873 på Schwartz, De vanskelige konjunkturer gjorde at man snart måtte skille seg av med andre eiendommer og konsentrere seg om Eidsfos. De dårlige tider fortsatte og førte til at Schwartz gikk konkurs i 1879. Jernverket ble lagt ned i 1883.

1884 / 1888 - Christian Olsen, forvalter og **Jacob von der Lippe**, ingeniør fikk skjøte først på deler av og så på på hele Eidsfos verk.

1891 - Paul L. Schwartz gikk inn som medeier.

1903 - A/S Eidsfos verk, familieaksjeselskap tilhørende de to familiene Olsen Thon og Schwartz.

SETERIETASJEN

Seterietasjen var ikke et vanlig fenomen i Norge. Byggemåten er svensk og var mye benyttet på svenske setegårder gjennom 1600-tallet og inntil midten av 1700-årene. Seterietasjen var knyttet opp til adelens skattefrihet på setegården og ble et ytre symbol på gjeldende status. I Norge fikk denne byggemåten aldri noe gjennomslag, men kun spredte eksempler finnes og mest konsentrert rundt Trondhjem.

Arne Berg hevder at det eldste kjente eksemplet i Norge er Kammerherregården i Porsgrunn fra 1764. Ellers er de fleste norske hus med denne formen fra slutten av 1700-årene hevder Berg (Lekve, Voss s.59 Fortidsminneforeningens årbok 1966/67). Berg beskriver i artikkelen Lekve på Voss som skal ha blitt ombygget til seteritakform rundt annen halvdel av 1760-tallet.

Et kjent og bevart eksempel ved Trondhjem er Bakke gård fra ca. 1766. Opprinnelig hele 42 meter lang og kun 9 meter bred som et Trønderlån. Huset er i dag redusert i lengde. Planløsningen har ikke noe til felles med Eidsfos hovedgård. Gjesvål i Orkdal fra 1777 kan minne om Bakke. Vinje i Mosviken på Inderøy er nok et kjent eksempel i Trøndelag, men her forsvant seterietasjen ved en ombygging på 1800-tallet. Både Harmonien, Svaneapoteket og Bejergården i Trondhjem har hatt seterietasjer.

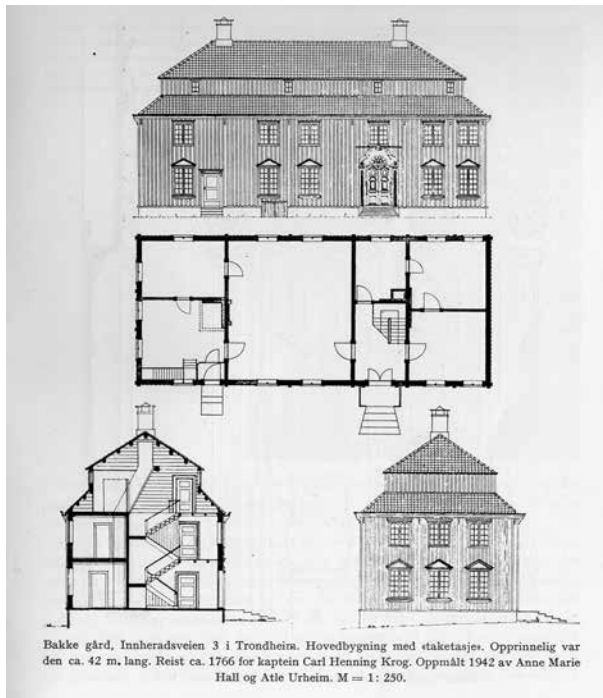
Bortsett fra Eidsfos hovedgård er Johnsegården i Kristiansund (og Lekve! min anm.) den eneste kjente bygning med seteritak over en første etasje, hevdes det av Vreim. Johnsegården finnes ikke lenger. Knud-zongården i Kristiansund hadde en lav seterietasje på en av sidefløyene..

Halvor Vreim hevder i artikkelen Lade og andre Storgårdsanlegg i Trøndelag at det har vært fem, kanskje syv slike bygninger sør i landet. Han skriver at takformen var velkjent Italia på 1500-tallet og i 1600-årenes Sverige først fikk navnet "italian" og deretter pr. administrativ vei ble hetende "säteritak". Vreim hevder at bruken av seteritak opphørte i Sverige etter 1750 da mansardtaket overtok motebilde og funksjon.

Andre kjente eksempler på Seteritakform er Husan i Farsund (nå rådhus), Gladtvedt hotell på Hønefoss (brent 1941) og lyststedet Stabbestad (brant i 1855) ved Kragerø som er utførlig behandlet av Carsten Hopstock og Ulf Hamran, Stabbestads seterietasje var i realiteten en festsal plassert på toppen av et toetasjes landsted og ikke en bruksmessig sammensatt etasje. Stabbestad skriver seg i den formen fra 1787 mener Ulf Hamran og går i rette med Hopstocks antagelse om at seterietasjen må ha kommet til ca. 1835. Hamran viser at den ble opp-ført sammen med resten av bygningen i 1787. Hamran viser også til Falchslektens store hus på "Skjæret" i Risør havn - hvor Tollboden nå ligger - sees på gamle prospekter å ha hatt seteritak, trolig fra tidlig i 1700-årene". (Hamran: Frø på stengrunn, FMF årbok 1969).

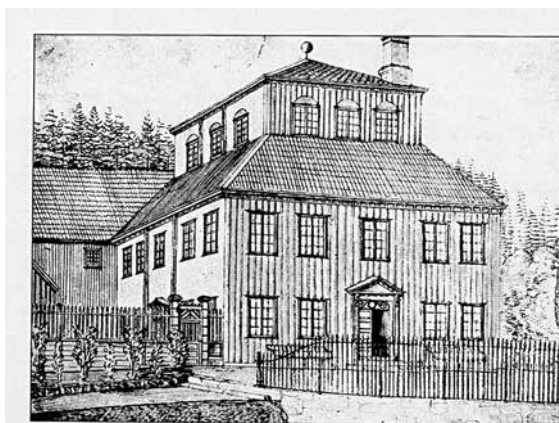
Ingen av bygningene med seterietasje som er nevnt her (som har tilgjengelige grunnplanstegninger) har grunnplaner som ligner Eidsfos hovedgård. Et annet særtrekk ved hovedgården er at seteritaket ikke omslutter alle fasader, men kun dekker langsiden. Kortfasadene har like veggliv i begge etasjer og ingen markering av etasjeskillet. De fleste nevnte eksempler er toetasjes bygninger hvor seterietasjen danner en tredje (lofts)etasje. På Eidsfos utgjør seterietasjen mer en tilbaketrukket annen etasje med relativt store vinduer. På den måten slekter Eidsfos hovedgård på Lekve og Stabbestad. men skiller seg fra de andre kjente eksempler på bygninger med seteritak i Norge.

Øverst til venstre: Bakke gård ved Tronhjem. Fra FMF årbok 1963.

Over: Kammerherregården i Porsgrunn. Gammelt fotografi.

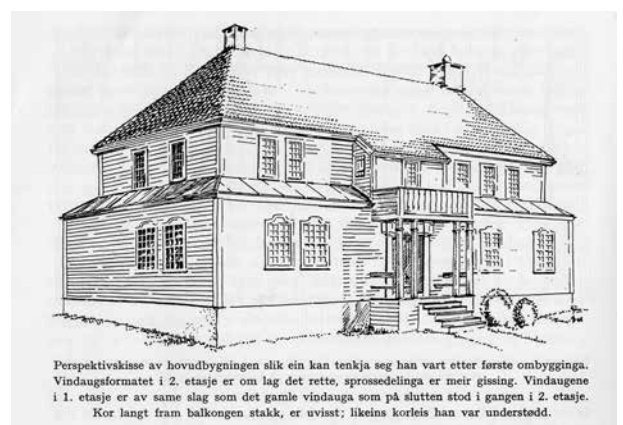

Stabbestads hovedbygning sett fra nordøst. Tegnet av J.N. Prahm 1844. Originalen tilhører fam. Heuch.

Stabbestad from the north-east, drawn by J. N. Prahm, 1844.

Over: Stabbestad tegnet av J.N.Prahm i 1844. Fra Ulf Hamrans artikkel i FMF årbok 1991.

Til høyre: Arne Bergs rekonstruksjon av Lekve på Voss fra FMF årbok 1966/67. Lekve ble i 1966 tatt ned og flyttet til Stalheim hvor bygningen står i dag tilbakeført til 1760-tallets seteritakform. Lekve er den bygningen som ligger nærmest Eidsfos hovedgård i seteritakform.

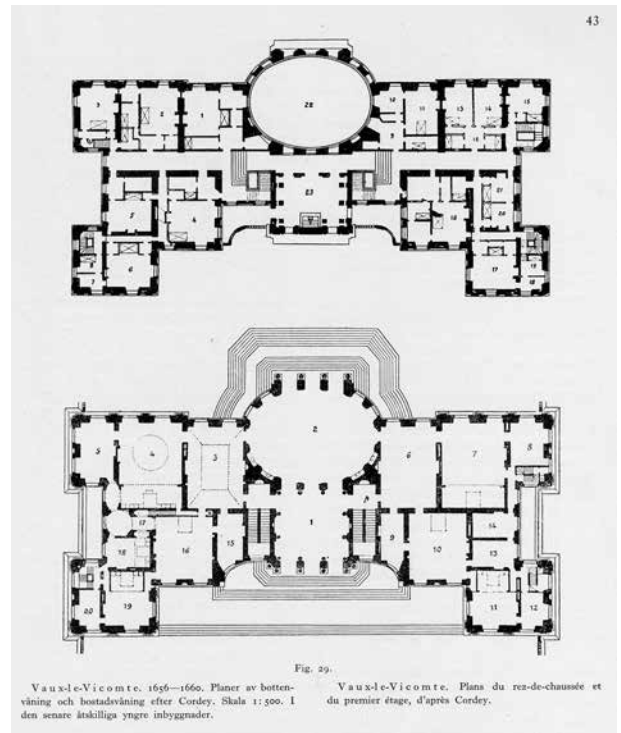
PLANLØSNINGEN

Grunnplanen på hovedgården er åpenbart utført etter europeiske slotts og herregårdsforbilder. Første etasje kjennes igjen etter franske Vaux le Vicomte anno 1660-årene. Annen etasje er preget av fransk slotts og herregårdsplan slik den kom til uttrykk i bl.a. Versailles noe senere.

Eidsfos hovedgård ser slik sett ut til å ha en sammensatt plan hvor første og annen etasje uttrykker tidens ideale romløsninger etter to litt ulike planmønstre. Første og annen etasje var, ihvertfall her i landet, ofte var synonyme i enda større grad enn de er på Eidsfos. Seterietasjen forutsetter i seg selv en forskjell i plan mellom første og annen etasje.

Første etasje er som Vaux le Vicomte orientert symmetrisk til hver side av hagesal og forstue/trapperom. Man ankommer gjennom forstuen og videre inn til hagesalen. Til hver side av hagesalen (og til forstuen) fører dører en filade gjennom romsuiten anlagt med hva man anså for å være nødvendige værelsesfunksjoner. I en laftet bygning som Eidsfos hovedgård vil symmetrien være enda mer påtagelig og gjennomført enn i et murhus hvor man står noe friere i forhold til bygningskonstruksjonen.

Arkitektens hensikt med romfordelingen i en slik plan var å tilfredsstille tidens formelle krav til funksjoner og fordeling av herskap og tjenestefolk samt å sørge for nødvendige representasjonsrom. I praksis ville en eier ikke nødvendigvis rette seg etter de formelle etikettekravene for bruk av værelsene. Direkte overføring av beboelses og funksjonsmodeller fra fortegninger og forbilder til den konkrete bygning bør derfor gjøres med en klype salt.

Vaux le Vicomte ca 1660. Fra Erik Lundberg: Herremannens bostad.

Annen etasje på Eidsfos har paralleller til Versailles for å begynne med et pompøst og storslaget eksempel. Speilgalleriet i Versailles var en av flere inspirasjonskilder for slotts og herregårdsbygging. Versaillesplanen viser speilgalleriet som en lengde som knytter sammen to romsuiten og omsluttet av disse og trapperommet (via mellomliggende værelser) på tre sider.

Galleriet fremstår som en blanding av sal og gang. Et felles representasjonsrom mellom boligsuiten som gjerne har en svært avlang form. På Eidsfos ligger galleriet rett over salen noe som innebærer en viss avspeiling av første etasje i annen etasje. I renessansens engelske herregårdsbygging kan galleriet gjerne ligge asymmetrisk til siden og historisk erstattet galleriet den tidligere middelalderiske hallen som hovedrom. Hallen ble redusert til inngangshall og galleriet ble tiltrodd representasjon. I siste halvdel av 1600-tallet gjenfinnes galleriet i franske og andre planer som midtplassert hovedrom. Planene for herregården i Larvik fra 1670 og Jarlsberg hovedgård fra samme tid viser denne disposisjonen. I det siste tilfellet er galleriet i hele fløyens lengde og dybde med vinduer på begge langvegger, og grevens boligsuite på den ene side og forvalterens på den andre. De tilsluttede boligsuiten må altså ikke være ekteskapelig fundert.

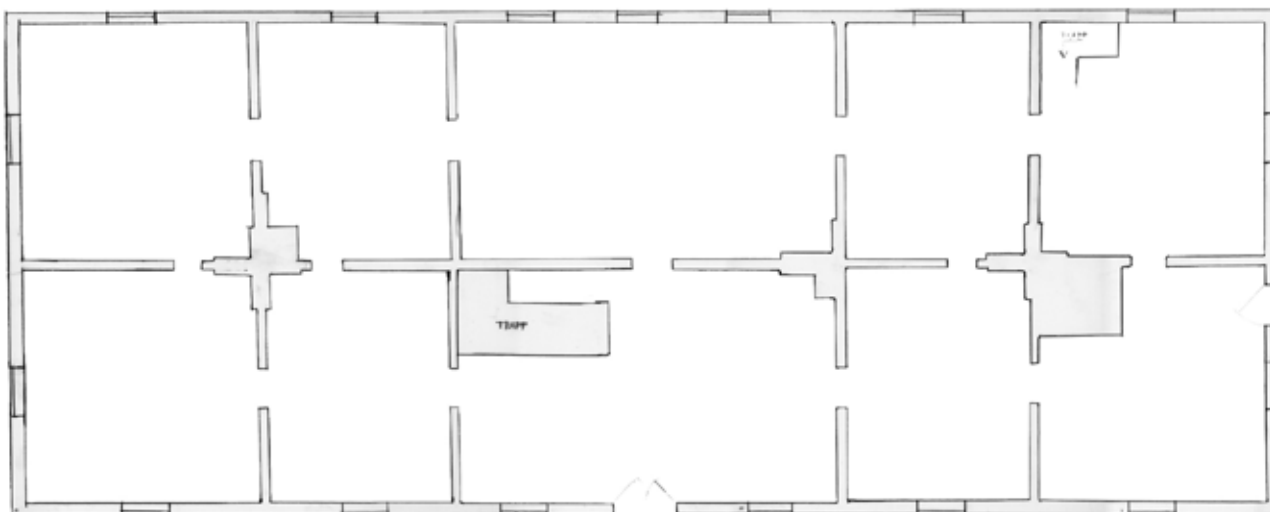
Romplanen på Eidsfos' annen etasje tilsvarer Versailles mer enn Jarlsberg hovedgård: Ad trappen fra forstuen under, kom man til et rektangulært værelse som strakk seg i ca. 2/3 av bygningens lengde (senere i ulike perioder på Eidsfos nedkortet gjennom oppdelinger). Like bredt som værelsesrekken på sydsiden. Ut mot nord tre vinduer rytmisk og symmetrisk plassert på den lange ytterveggen. I hver ende - en dør inn til lengdens avsluttende værelser. På langveggen mot syd, tre dører relativt symmetrisk plassert, nesten motsatt

hvert sitt vindu på ytterveggen. Rytmen brytes av oppgangen fra etasjen under - dersom den eldste trappen kom opp akkurat her. Foreløpig er det ingen grunn til å mene noe annet.

EIDSFOS HOVEDGÅRD REKONSTRUERT GRUNNPLAN FØRSTE PERIODE.

Auksjonsplakaten fra 1783 underbygger at bygningen på det tidspunktet kan ha vært som vist under. Det oppgis da at bygningen er i to etasjer og inneholder 15 værelser. Legger man til 2 rom for kjøkken og trapperom eller forstue, skulle antallet rom stemme med tegningene under.

I forbindelse med arbeider i 100, 104 og 106 er det dokumentert at veggplasseringen i første etasje har vært som vist under.

Eidsfos hovedgård, Utkast til rekonstruksjon av planperiode 1 annen etasje. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, mai 2009 - Photosoppjustert versjon

I auksjonsplakaten fra 1783 oppgis det at 4 rom var trukket med lerret. Det stemmer godt med funnene som er gjort nå. Rommene i første etasje har så langt vist seg å ha hatt malte eller umalte tømmer vegger på et så tidlig tidspunkt, med unntak av Storstua som hvor vi har funnet rester av malt veggtrekk fra denne tiden. I annen etasje har vi funnet veggtrekk av en slik alder i tre værelser, rom 209/210, rom 201 og rom 202. Det blir fire trukne værelser som oppregnet i 1783.

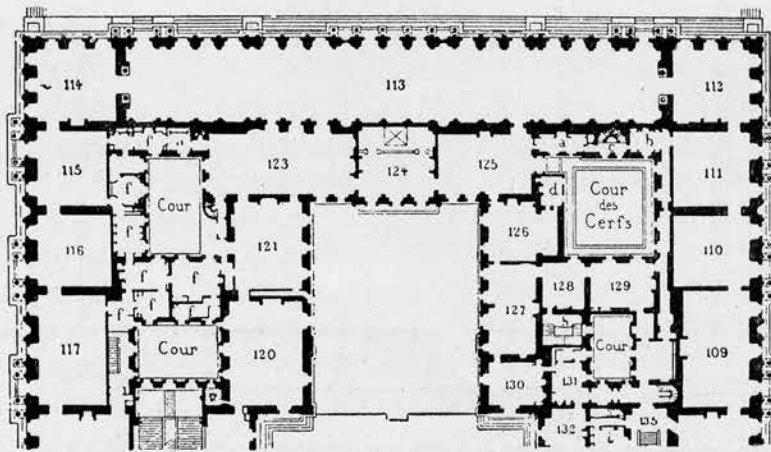

Fig. 30.

Versailles. Plan av den kungliga våningen efter Lindblom. 117—114 drottningens våning. 115 la chambre à coucher. 109—112 konungens ursprungliga våning, senare sällsksamrumssvit. 113 la galerie des glaces. 120—125 konungens våning (124 la chambre à coucher). 125—130 konungens kabinet.

Château de Versailles. Plan des appartements du roi. 117—114 appartements de la reine. 109—112 appartements primitifs du roi, ultérieurement appartement de réception. 113 galerie des glaces. 120—125 nouveaux appartements du roi. 125—130 cabinets du roi.

Versailles siste del av 1600-årene. Fra Erik Lundberg: Herremannens bostad.

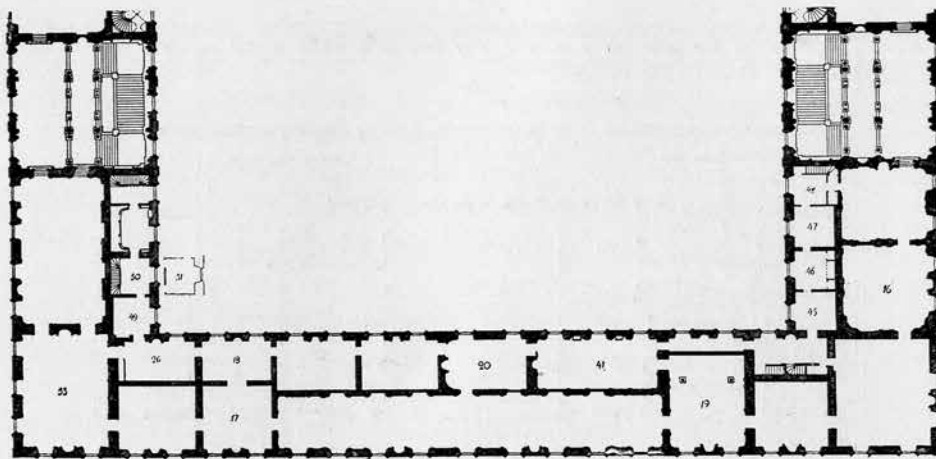
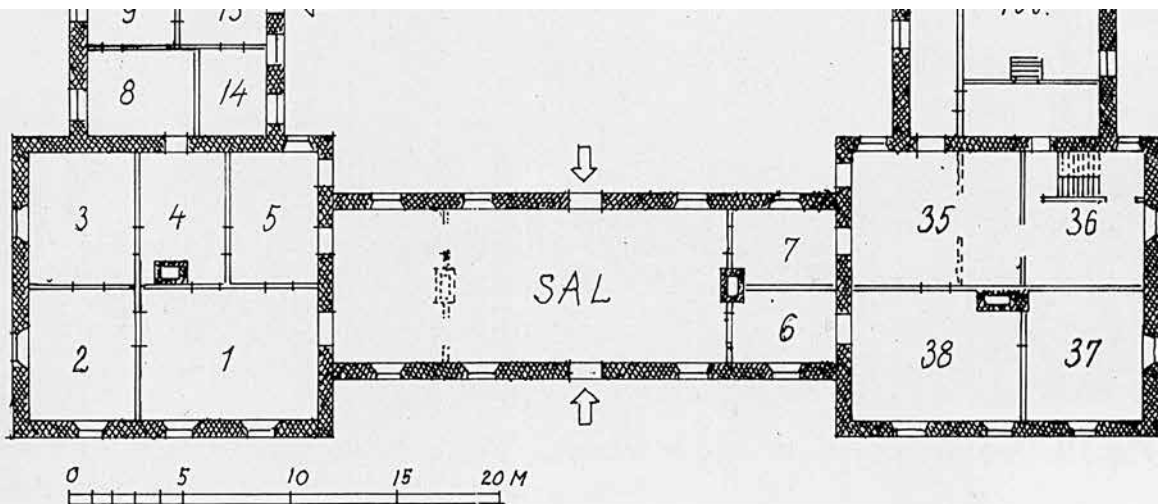

Fig. 31

Plan av kungliga våningen å Stockholms slott. Skala 1:1000. Följer i stort sett Tessins planritningar från 1697.

Château de Stockholm. L'appartement royal Bâti d'après les dessins de Tessin l. j. (1697).

Stockholm slott, Tessin 1697. Fra Erik Lundberg: Herremannens bostad

Jarlsberg hovedgård anno 1738. Fra Norske Minnesmerker: Jarlsberg

UTVIKLINGEN AV PLANLØSNINGEN PÅ EIDSFOS HOVEDGÅRD - hypoteser

Periode 1

Eidsfos hovedgård. Utkast til rekonstruksjon av planperiode 1 annen etasje. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, mai 2009 - Photoshoppjustert versjon

Periode 2

Eidsfos hovedgård. Utkast til rekonstruksjon av planperiode 2 annen etasje. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, mai 2009 - Photoshoppjustert versjon

Periode 3

Eidsfos hovedgård. Utkast til rekonstruksjon av planperiode 3 annen etasje. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, mai 2009 - Photoshoppjustert versjon

Periode 4

Eidsfos hovedgård. Oppmåling av eksisterende situasjon annen etasje, mai 2009. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, foreløpig uttgangning - Photoshoppjustert versjon

INTERIØRDETALJER

Vinduer med to rammer og en spesiell midtpostprofil er bevart i annen etasjens vestre del. Midtpostens profil kan føres tilbake til de tre siste årtier av 1700-tallet. I København er profilen avtegnet i Gothersgade 8 anno 1771 og typen ble vanlig i 1700-årenes siste kvartal og benyttet frem til tiden rundt og noe over 1800.

Vindusrammene på Eidsfos er sidehengslet og ville nok vært midthengslet om vinduene hadde vært eldre enn den Københavnske dateringen. Hjørnejernene og stablene peker nedover i datering. Den rundede formen på hjørnejernene kan dateres benyttet fra midten av 1700-tallet og helt frem til midten av 1800-årene, men den slanke og svært lange dimensjonen samt den spissede stabelen tyder på tidlig opprinnelse.

Dersom disse vinduene ikke er opprinnelige må det ha eksistert en eldre type som ble byttet ut i siste halvdel av 1700-årene. Er hele bygningen satt opp rundt 1770 er det sannsynlig at de eksisterende vinduene er de opprinnelige. Skulle bygningen skrive seg fra tiden før 1740-50 kan det være at man har benyttet blyglassvinduer og at de senere ble byttet ut av den grunn eller av andre årsaker. Overgangen til tresprosser skal ha skjedd i perioden 1700-30 her i landet (i de mer "fornemme" hus) slik at Eidsfos hovedgård kunne hatt vinduer med tresprosser så tidlig. Men det er i så fall merkelig at det ikke finnes noe bevart fra den tiden.

Innvendige dører og beslag er i annen etasje overveiende av 1700-talls type og de har barokk stilkarakter. Dørbladene kan i seg selv tilskrives tiden mellom ca. 1740 og 1780. Et fremhevet parti på fyllingen har hjørnene brutt av motstilte karnisslinjer og frisen er elegant svaiet. Vippeklinkene med beslag har en enkel utforming som godt kunne vært benyttet ned til 1740-årene. Flyndrehengslene er klarere av rokokko-type og synes å passe til 1750-70 årene. Yngre dører i annen etasje hører til lettveggene som deler opp galeriet. De er henholdsvis fra tidlig 1800-tall, midten av 1800-årene eller senere samt 1920-tallet. Det kompliserer bildet at eldre dører av og til ble gjenbrukt i en ny sammenheng. Alle 1700-talls dører ser ut til å være samtidige og det ser ikke ut til å mangle mer enn høyst en dør fra denne perioden.

Dør og vindusgerikter har en relativt enkel senbarokk/rokoko fasong. Den dominerende karnissprofilen som danner ryggen og størsteparten av profilen startes og avsluttes av henholdsvis kvartstaff og hulkiel samt i et par tilfeller en fullstaff oppbygning som ofte dateres til rundt 1760-årene. Gerikten som type gjenfinnes datert fra 1740-årene og frem til 1760/70-tallet.

Himlingene i bygningens første etasje var opprinnelig synlige umalte loftsbejlelag. Disse er åpenbart panelt igjen i løpet av 1700-årene eller så fort man la farge på tømmervegger eller veggpanel. I annen etasje er rommene muligens gitt enten lerretstrukket eller panelt himling i utgangspunktet. Underpanelte himlinger hadde antagelig ikke stor utbredelse før nærmere annen halvdel av 1700-årene.

Det ser det ut som man tidlig har lagt større vekt på

Høyre: malte tømmervegger rom 109 nordre del
Under: Malte tømmervegger sto til panelte malte tak i rom 104

Over: Tømmeret bak brystningsfeltet mangler maling. Over er det malt opp til taklisten og himlingen var panelt og strukket. Peisestuen.

innredning av annen etasje fremfor første etasje. Av fire trukne værelser som nevnes i auksjonsplakaten fra 1783 gjenfinner vi tre av værelsene i annen etasje. Et unntak i første etasje er Storstua som allerede før 1783 må ha fått veggtrekk av malt lerret tilsvarende de tre værelser i annen etasje.

I annen etasje hadde kanskje to værelser lerretstrekk i himlingen til pussede murvegger. Vi går ut fra at disse rommene ikke er med i oppregningen av trukne værelser fra auksjons-plakaten i 1783. Når man teller værelser i forhold til oppregningen fra 1783, bør man ha for øye at f.eks. kjøkken og trapperom eller forstue, normalt ikke er medregnet i kategorien værelser.

Taklister og fotlister fra den tidlige perioden er overveiende bevart i annen etasje. Rom som er utsatt for større endringer har i det minste bevart fragmenter av listverket. En åpenbart opprinnelig profiltipe som er bevart i annen etasje består rett og slett av en avrundet kraftig list plassert henholdsvis oppunder himlingen og på toppen av et liggende bord som utgjør fotpanel. Denne enkle listtypen har tilhørt det såkalte galleriet mot nord og er i dag synlig kun i den østre delen av det opprinnelige galleriet. Romsuitene mot syd, øst og vest har adskillig mer sofistikert listverk. Mot vest er svært høye fotpanel avsluttet av en staffprofilert list. Midtpartiet mot nord har en lavere fotlist med en sammensatt hulkil/staff profil. Suiten mot vest har et værelse med en lavere fotlisttype, men i værelset helt mot vest er fotlisten fjernet i sammenheng med den senere oppdelingen til to værelser. Det lar seg altså kartlegge tre ulike fotlisttyper i annen etasje. Taklistene som er bevart er av typen sammensatt hulkil og staff samt grovt utført stordimensjonert "fullstaff". Det er ingen grunn til å tro at listene som er beskrevet her ikke skulle være fra tiden 1740 til 1780.

Grunnplanen på hovedgården er åpenbart utført etter europeiske slotts og herregårdsforbilder. Første etasje er utført etter mønster av franske Vaux le Vicomte anno 1660-årene. Annen etasje er preget av fransk planløsning slik den kom til uttrykk i bl.a. Versailles noe senere. Eidsfos hovedgård har slik sett en sammensatt plan hvor første og annen etasje uttrykker ideale romløsninger etter to ulike planforbilder. Første og annen etasje, ihvertfall her i landet, var ofte synonyme i planløsningen. På Eidsfos forutsetter seterietasjens mindre grunnflate i seg selv en forskjell i plan mellom første og annen etasje. Likevel er likheten stor.

Første etasje har et midtsentrert trapperom/forstue som leder inn til en midtplassert (hage)sal. Til hver side er anlagt værelser en filade etter mønster av Vaux le Vicomte. Ellers er det vanlig i norsk bebyggelse at den sentrale midtre delen av huset har form av en gjennomgående midtgang, senere ofte avdelt i forstue og en liten hagestue. Rommene til hver side av hagesalen tilsvarer romsuiser med dertil hørende funksjoner. På Eidsfos ble de to ytre værelsene mot vest slått sammen til ett i 1926 slik at den opprinnelige planen ikke er like åpenbar i dag.

Forstuen inneholder en trapp i empire til annen etasje som må skrive seg fra en gang etter 1810 etter håndlist og balustre å dømme. Vi utelukker ikke at den kan være noe eldre, men vi heller til etter 1810. Søylene som markerer trappen finnes det tradisjon for ned på 1700-tallet i nord-Europa/England. Da annen etasjen er eldre enn trappen må det ha eksistert en tidligere utgave av trapp her. Det er lite sannsynlig at den skulle ha vært plassert et annet sted i huset. Eventuelle spor etter en eldre trapp vil man neppe finne uten å avkle vegger og himling rundt denne plasseringen. Vi går her ut fra at den eldre trappen har vært på samme sted som den nåværende. Skulle man ønske å se en mulig parallell til den eldre trappen vil vi foreslå trappen til loftet på Laurvig hospital som et brukbart eksempel dersom midten av 1700-årene skulle være aktuelt byggeår for annen etasjen. Paneler og himling i forstuen skriver seg sannsynligvis fra dels 1800-årenes annet kvartal grovt regnet. Fot og taklister er av nyere dato. Ved en større reparasjon i 1948 ble også en bindingsverkvegg som delte det nåværende (og kanskje opprinnelige) forstuen i to, fjernet.

Storstuen (hagesalen) er en opprinnelig stue og ikke rest av en opprinnelig port og gjennomkjøring i bygningen slik det antydes i bygdeboken og i Norske Storgårder (og sist ved våre innledende undersøkelser).

Det er rester av malt lerret på tømmeret på tre av Storstuas vegger.

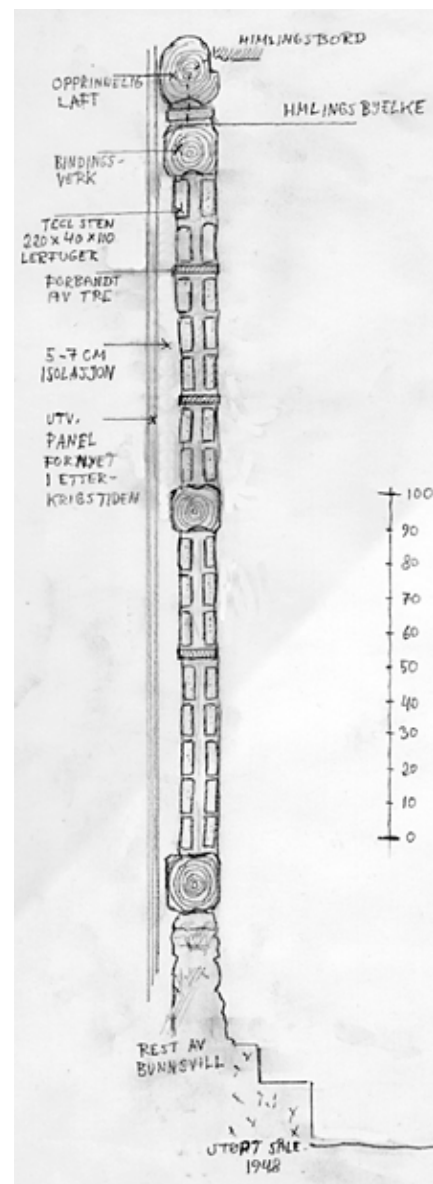
Under reparasjoner utført i 2006 ble ytterveggen avkledd og åpenbarte da en konstruksjon i utmurt bindingsverk fyllt med dels tegl og dels slaggsten. Denne veggen kan knyttes til et tapet som bør kunne dateres til 1850-årene. Bindingsverksveggen er oppført som erstatning for den opprinnelige tømmerveggen som sannsynligvis måtte rives pga. råteskader. Et omfar står tilbake over bindingsverksveggen som anlegg for takbjelkene. Stokken har et medfar i underkant som innebærer at den har vært øvre del av en hel laftevegg. Til hver side kan avkappede laftestokker sees sluttende inn til den yngre bindingsverksveggen. Tilsvarende er skilleveggen mot forstuen laftet som en åpenbart opprinnelig del av bygningens laftekonstruksjon.

Ved reparasjonen da bindingsverksveggen ble satt opp, ble hele Storstua rappet innvendig med leire/strå/sand og tapetsert med det ovennevnte tapetet som kan dateres til 1850-tallet. Alle tre tømmerveggene bak rappingen har spor etter oppspent lerret og over døren til forstua henger det fremdeles et fragment grønnmalt fint linlerret som må ha vært veggtrekket i storstua. Små fragmenter sitter i gjen i naglesømmen under taket.

Om himlingen vet vi at den var lerretstrukket inntil 1910/11 da lerretet ble fjernet for å vise frem bjelketaket. Det er sannsynlig pga de mange lagene med bla. limfarge at bjelketaket lenge sto synlig. Litt kuriøst er at takbjelkene er utført av grove stokker som er kledd inn med fint høvlede bord påspikret med elegante små smidde spiker. Kan det være at denne himlingen i utgangspunktet var planlagt strukket med lerret, men planen endret? Mer sannsynlig er at Storstua skulle utstyres med finest mulig og sprekkfrie synlige bjelker og derfor ble bjelkene kledd inn med høvlede bord (ref. Danske lofter). En slik tankegang virker alderdommelig. De fine profilene i overtakets bordkledning tilsvarer bjelkehimplingene i de flankerende delene av bygningen.

Det finnes ikke dokumentasjon på andre gerikter og dører enn dørene som står der i dag. Eldre fotografier av Storstua viser at geriktene var lik eksisterende gerikter i Røkeværelset. Dørene og deres tilhørende men bortrevne gerikter samt bortrevne fotlister antas å skrive deg fra tiden rundt 1840-50. Åpningen til den tofløyede døren til forstuen har tidligere hatt en mindre åpning. Det finnes ikke beitskier i åpningen i dag og vi går da ut fra at strekkfiskene på hver side av døren er erstatninger for bortsagede beitskier. Sannsynligvis har opprinnelig dør vært en enkel barokk/rokokkodør. Formatet til de to andre dørene i rommet antas å være tilsvarende det opprinnelige. Her er det beitskier i åpningene

Værelsene på begge sider tilstøtende Storstuen har opprinnelig hatt umalte bjelketak og i eldre tid umalte tømmervegger til. Tømmerveggene er på et tidspunkt (slutten av 1700-tallet?) blitt malt og bjelkehimplingen lukket med glatthøvlede bord som dels har blitt lerretstrukket og dels malt. Værelset vest for Storstuen har hatt høy fotlist/brystning til oppunder vinduet. Vi vet mindre om det eldre utstyret i værelsene mot gårdsplassen da disse ikke er åpnet/undersøkt på samme måte, men Røkeværelset har glatthøvlede malte paneler, lerretshimling og taklist som formodes å skrive seg fra eller ned i mot Cappelens tid.

Over: Snitt av ytterveggen, Storstua. Øverst laft, under reparasjon i bindingsverk. Under: Storstuehjørnet mot nordvest. Avkappede laft (venstre/midten), deretter utmurt bindingsverk (til høyre).

ANNEN ETASJE fremstår i dag som en litt strukturløs ansamling rom og det kan være vanskelig å se en ordnet plan etter gamle forbilder. Etasjen er i prinsippet delt langsetter på midten slik at to like store lange seksjoner mot nord og vest er fylt opp av, eller oppdelt i ulike romstørrelser med dørforbindelser hovedsakelig mellom den nordre og søndre delen og tvers gjennom (langsetter) den nordre delen. Rommene i aksene mot nord fremstår som gjennomgangsrom og rommene i syd som separate soverom. Det har vist seg at den opprinnelige planløsningen har vært anderledes og mer komplisert.

En systematisk kartlegging ved oppmåling og hulltagning i veggene avslører at annen etasje tidligere har hatt færre rom og andre dørforbindelser enn hva som fremstår i dag. Den mest urørte delen av annen etasje er de fire rommene mot vest (venstre side av trappeoppgangen når man kommer opp).

Skilleveggkonstruksjonene i annen etasje er utført på følgende fire måter til dels avhengig av opprinnelse:

- 1 Utmurt bindingsverk, tildels pusset og tildels kun overstrøket med kalk/limfarge eller påsatt lerretstrekk. I den vestre delen er pussede vegger fremdeles synlig. I den østre kan det se ut som om bindingsverkveggen har stått fremme før lerretstrekk, kun med lim eller kalkfarge.
- 2 Lettvegg av vekselpanel med profil. Malt, men senere lerretstruktet. Svært gammel vegg.
- 3 Lettvegg av høvlede pløyde glattkantbord, dels skyggepanel. Malt.
- 4 Bindingsverksvegg kledd med pløyde glattkantbord og trukket med jutestrie og tapetsert.

Alle disse variantene er i løpet av 1900-tallet påspikret enten halvharde trefiberplater eller skyggepanel. Det er få tapeter og veggsjikt tatt i betraktning bygningens alder.

Himlingene i annen etasje har følgende konstruksjon:

- 1 Bjelkelag underkledd med høvlet, profilert skyggepanel av ulike bredder.
 - 2 Bjelkelag underkledd med høvlet glattkant og lerretstruktet, dels senket himling med skyggepanel, dels trefiberplater.
- I den vestre delen av bygget er himlingenes lerretstrekk ikke tildekket.

Gulvene er ikke systematisk avdekket og registrert, men det ser ut til at alle opprinnelige gulv er til stede bak belegget og/eller nyere gulv med enkelte skader. Gulvpartiet foran trappeoppgangen fra første etasje er tidligere skåret vekk da det nyere gulvet ellers ikke ville ligget i flukt med øvre trinn pga. setninger i bygningen. Gulvet i rommene 215 og 216 skiller seg fra de andre vi har kunnet observere ved at bordene er lagt i øst vest retning og støter mot fire tverrbord lagt i nord syd retning. Gulvet er åpenbart sammenhengende gjennom de to rommene og skilleveggen er av 1800-tals dato.

Vinduene er i den vestre delen av bygningen av en type som kan spores ned til 1770-årene og ble benyttet til over 1800. Mange originale glass er bevart. De resterende vinduene er fra 1900-tallet og har videreført sprosseinndelingen, men utover det er de av moderne type. De eldste vinduene ser ut til å være samtidige med de eldste innvendige rappede veggoverflatene i annen etasje og med det utvendige panelet.

Dørene er av følgende typer:

- 1 Barokkpreget type enfyllingsdører med vippeklinker med lås og plate, flyndrehengsler/stabel.
- 2 Enfyllingsdør laget i kopi rundt eller etter 1900. Fylling og ramtrær, innstikkslås og klinke.
- 3 Trefyllingsdør laget i kopi i 1926(?) av plate påspikret ramtrær.
- 4 Trefyllingsdører av eldre empire type dels 1810-20 tallet, dels 1850-tallet

Gerikter er av følgende typer:

- 1 Varianter av relativt enkel barokkpreget gerikt benyttet til dører og vinduer. Finnes både bevart i sin helhet og som fragmenter eller noe ødelagt pga. gjenpaneling etc. Enkelte fotlister og taklister. Godt representert.
- 2 Standard 1950-70 talls funkis gerikter til vinduer og dører samt fotlist.
- 3 Enkel nyklassisistisk gerikt, fot- og taklist fra 1920 tallet og senere varianter.
- 4 Diverse stilgerikter fra nyere tid.

Veggtrekk

Ingen rom i annen etasje har eldre tapeter som er intakt på alle vegger. Noen er overmalt og andre er delvis fjernet eller ødelagt. Alle rom har imidlertid spor etter de viktigste innretningsperiodene slik at det er mulig å tilbakeføre og forholde seg til nær sagt hele innretningshistorien i etasjen. De eneste helt intakte tapeter er de som skriver seg fra 1950/60-tallet.

Kartlegging av veggtyper, dateringer og uttegning av grunnplan med eksisterende eller formodet tilbakeført plassering av vinduer / dører indikerer at annen etasjes grunnplan har gjennomgått en utvikling som har tildekket den gamle romplanen i en grad som har vanskeligjort lesbarhet. Likevel står de fleste av de eldste dørene på sin opprinnelige plass, av og til bare noe justert for utvidede veggtykkelser, eventuelt med ny karm. Vinduene ser ut til å være på samme plass som de var i siste kvartal av 1700-årene.

KONKRETE KILDEOPPLYSNINGER OM HOVEDGÅRDEN

FRA BYGDEBOKEN

Bygdebokens redegjørelse for hovedgårdens opprinnelse lyder slik:

“Verkets prektige hovedbygning nevnes første gang i 1761, og da som bolig for forvalteren. Dette får oss til å tro at den første del av bygningen ble oppført mellom 1753 og 1759, etter initiativ av C. F. Hagemann, som hadde god erfaring fra slik bygging på Gausen ved Holmestrand. Der lot han i 1740-årene oppføre en herskabelig hovedbygning, som står den dag i dag. Bygningen på Eidsfoss lot han møblere, og disse møblene fulgte senere verket eller bygningen. Hovedbygningen på Eidsfoss er oppført i ‘dansk stil. Den har såkalt etasje- eller sateritak med inntrukket 2. etasje, som hviler på 1. etasjes takbjelker. Ytterveggene i 1. etasjes midtparti er bygd av bindingsverk med «rnunkernurstein». Den søndre og nordre tredjedel er laftet. Ytterveggene i 2. etasje er også av bindingsverk med «rnunkemurstein», som i 1. etasjes midtparti. Bygningen er trolig oppført i flere byggeperioder. I 1781 heter det at Eidsfos Verk hadde et smukt våningshus med tilhørende bygninger, dels av tre og dels av mur. Hovedbygningen ble fredet i 1922.”

1761: I en oppregning skrives det: «med annen bygning tilbygd siden en husvåning hvoruti forvalteren bor, med hva av møbler som ble avkjøpt Hagemann»

Det refereres i bygdeboken ikke til hovedgården vedr. referanse til skjøtene fra 1774.

I Nordiske Intelligenz Sedler for 23. april, 14. og 21. mai 1783 er som avertissement inntatt følgende «Auctions-Placat, ...1) a) Hovedbygningen til Beboelse for Eyeren, meget stoer, af 2 Etagers Høyde med 15 Værelser, hvoraf de 4 ere betrukne, med 5 Stykker 3 Etage, og 8 Stykker 2 Etage Ovne.”

I Norske Storgårder (Coldevin 1950 dels etter Vladimir Moes utgave) står følgende om hovedgården: “Hovedgården på Eidsfos går sikkert tilbake til verkets første år under general Haussmann. Våningshuset har vel hatt en gjennomkjørsel, som nå er gjenmurt med bindingsverk. En legger særlig merke til en utskåret rokokkoportal og dør på fasaden mot gården. Huset har fått en eiendommelig karakter ved den inntrukne annen etasje som hviler på første etasjes takbjelkelag og det s.k. etasjetak.

NOTATER AV J.J.SCHWARTZ

Johan Jørgen Schwartz noterte ned en del opplysninger fra Paul Schwartz om utviklingen av bygningen i hans families tid. Dette er et konsentrat av notatene:

1 De 2 verkseiere von der Lippe og Paul Schwartz disponerte indtil 1897 “Salen” . nå storstuen vekselvis 2det hvert år. Salen var da møblert med rococomøbler i hvitesalen. Det var 2 indgangsdører til huset, 1 til hver leilighet og hallen - nå forstue var avdelt i 2. Etter at v.d. Lippe hadde flyttet overtok Paul Schwartz hele huset og satte inn den vakre ytterdør som indtil da hadde vært vognskuldør.

Chefboliger

Eidsfos hovedgård, kartets nr. 1.

Bygningen menes å være oppført av verkets grunnlegger general Caspar H. Haussmann ca. 1700 tallet. Antagelig bygd i to eller flere repriser da husets begge ytre tredjedeler for 1. etg. er oppført av laftet grovt tømmer medens den siste tredjedel for 1. etg er bindingsverk med liten nærmest s.k. “munkesten” som murstens-fylling i bindingsverket.

Huset er s.k. “etasje tak på svensk? “Sæteritak”, og er vistnok nå etter Husans brann det eneste av sitt slag i sønnenfjeldske Norge. I det Trondhjemske skal det være en bygning med lignende tak.

1910/1911Hovedbygningen ble tilbygd en liten paviljong med 2 stk. W.C. samt hushjelp rum.

..at den nåværende spisestue i 1860 årene var soveværelse og at der mellom dette og daværende spisestue og kjøkkenet var et innebygget “fadebur” for porselen etc. Døren mellom daværende spisestue og kjøkkenet ble

fjernet av min far ca. 1892. Han lot også i 1907 ... innrede "Hvitesalen" ved siden av sommerkjøkkenet som ble bibeholdt.

I 1910/1911 lot min far fjerne undertakene i lerret i "Salen" og "Kabinettet" slik at det vakre gamle bjelketak med profilerte planker mellom takbjelkene kom til syne.

Alt i 1902 lot min far inrede "Peisestue" og satte opp den vakre kleberstens hjørnepeis. Værelset som tidligere hadde vært v.d. Lippes spisestue ble forøvrig bibeholdt med brystpanel m/hylle rundt og et riktig stygt tak. Dragestil dørene i Peisestuen er skaaret av min søster Margit.

I 1907 lot major Paul S. som nevnt indrede "Hvitesalen". Bordkledningen kom frem etterat 7 lag tapet var skrellet av. De vakre fargene med gullforsiringer er holdt så nær opp til de opprinnelige som mulig.

Da major Johs. J. Schwartz flyttet inn på Hovedgården i 1926 ble ytterveggen i "Salen" og "Spisestuen" grundig reparert. Samtidig ble innredet fruens badeværelse ovenpå., nye tapeter påkrevd, bekostet av JJS privat.

I 1937 lot Johs.J.Schwartz foreta en større, høyst påkrevd reparasjon av husets søndre del hvor sommerkjøkkenet ble fjernet og veggen mellom dette og daværende "Hvitesal" ble fjernet. Den skjemmende kjøkkeninn- gang mot syd blev borttatt likeså syrinlysthuset utenfor Hvitesalsdøren. Helleterrassen ble lagt og stenbordet fra "Trammen" plasert som midtparti.

I 1942 ble kjøkkenet og spiskammerset reparert og modernisert. Ny komfyr nr 345 ble innsatt. Skorstens- pipen ble revet helt ned, den gamle skorsten ble befridd for mange lag med maling og pusset. Skorstenen er muret med den små munke mursten, samme slag som i den midtre del av husets 1. etg. Mursteinen er fuget med leire. Den må være opsatt da huset ble bygget. Majorens badeværelse i II etg. ble modernisert. Nyt badekar innsatt., likeså håndvask. Begge badeinnretninger er bekostet av major S. privat og holdes brannfor- sikret av ham. Likeså hele det elektriske innlegg både for lys og teknisk.

Høsten 1948 ble Storstuen og Hallen gjort til gjenstand for grundig reparasjon. Nye gulver med glassvatt et stykke opp etter veggene. Parkett av eikebord fra Skab i Storstuen almplank, men lagt slik at det er plass til eieparkett ovenpå i Forstuen.

Mellomveggen til Kabinettet ble revet. Det var bindingsverks vegg. Peis oppsatt på gammel storstein- shelle. Og en smed ved siden av.

I 1950ble innredet et lite W.C. i II etg. med koakkrør ned til kjelleren og derfra ut gjennom kjellermuren mot vest.

Neste reparasjon er beskrevet i et håndskrift og ble utført i 1959. Det dreide seg om vindfang, kjøkken, an- retning, Spisestue og stue.

OM UNDERSØKELSEN

Undersøkelsen har som formål å kartlegge hvorledes hovedgårdens annen etasje er utviklet fra byggeåret og frem til i dag. Det omfatter grunnplanens utvikling gjennom perioder med endrede krav til funksjon, adkomst rom- og veggplassering. De forskjellige farge og tapetlag er bare summarisk gjennomgått og det er lagt mest vekt på konstruksjoner og lag som gir et dateringsgrunnlag for selve rommet eller strukturen rommet er en del av.

Oppmåling av etasjen har vært grunnleggende for kartleggingen da en grundig oppmåling medfører innsikt i detaljer og observasjon av forhold som veggtykkelser og plasseringer man ellers ikke ville lagt merke til. En oppmålingstegning som gjenspeiler faktiske plasseringer og dimensjoner gjør det enklere i etterkant å danne et helhetsbilde og diskutere hypoteser.

Det er fortetatt hulltagninger på utvalgte steder og i denne omgangen har vi valgt punkter som er minst mulig til sjenanse i forhold til bruken av stedet. Inngrep er foretatt med drill påmontert hulltagningsag, brekkjern, kniv og skalpell. I denne omgangen har vi nøyd oss med å gjøre fysisk inngrep i nyere bygningselementer og det har vist seg at det i liten grad er nødvendig å gjøre åpninger i fredede eldre overflater.

Inngrepene har gjort det mulig å danne en plausibel og underbygget hypotese om utviklingen av planløsningen i annen etasje. Det er ikke mulig å danne seg et bilde av en slik annen etasje uten å ta i betraktning første etasje. Derfor har vi også gjort en rask og mer summarisk oppmåling av første etasje. Her kan vi imidlertid støtte oss til observasjoner og registreringer gjort i forbindelse med tidligere undersøkelser og arbeider utført i etasjen.

Vi har fotoregistrert bygningselementer, hulltagninger og funn i annen etasje. Fotografiene er gitt et nummer som kan sammenholdes med en plantegning.

Vi mener denne rapporten nå er godt nok grunnlag til å danne seg en mening om hvilke forskjellige muligheter som foreligger og i hvilken retning etasjen kan besluttes restaurert. Likevel mener vi det bør foretas noen inngrep som kan gi en forklaring på spørsmål som fremdeles er helt eller delvis ubesvart.

Følgende bør gjøres videre:

- 1 Enkelte hulltagninger i himlingsunderpaneler av 1700-talls opprinnelse for å kunne registrere bjelkelaget mot loftet.
- 2 Noen profilavtegninger i den østre delen av etasjen.
- 3 Utfylling av registreringsskjemaer for ulike romoverflater.
- 4 Åpning av vegg fra gulv til tak utvalgte steder rundt trappeløpets utgang og skilleveggene mellom rommene 207, 212 og 213. Eventuelt også mot yttervegg. Liten hulltagning mot yttervegg der skilleveggen mellom 215 og 216 møter yttervegg.
- 5 Fjerning av faspanel i kott på vegg ut mot trapperommet.
- 6 Det bør skaffes adgang til loftet under seteritaket på hver side. Det kan være fornuftig å lage inspeksjonsluker for kontroll av taklekkasjer, men den umiddelbare hensikten er å registrere konstruksjonen og forhold mellom annen og første etasje.
- 7 Utvendig bør en smal seksjon panel avmonteres for å registrere et laftet hjørne, overgangen til seteri etasjen og ytre overflater i første og annen etasje.

Vi har tidligere etter å ha gløttet inn under et utvendig panelbord lurt på om bygningen en gang kan ha vært rappet utvendig. I en kilde er det nevnt at første etasje er oppsatt av svært grovt tømmer. Innsynet medførte at vi lurte på om vi faktisk så skavhugging av tømmeroverflaten. Det kunne vært interessant å avklare hva som faktisk er tilfelle.

Rom 216 kalles merkelig nok Rødsalen. Det er ikke noe stort rom og slett ingen sal. Kan betegnelsen være en reminisens av rommets opprinnelige format? Rom 216 og det tilstøtende rom 215 har felles lerretstrukket himling og felles gulvbord.

Hulltagning i brannmurens øvre parti avslører at himlingslerretet er malt over eksisterende brannmur. I naborommet nr 215 gir fjerning av en bit taklist syn for at det malte lerretet også der strekker seg innefor veggpanelet.

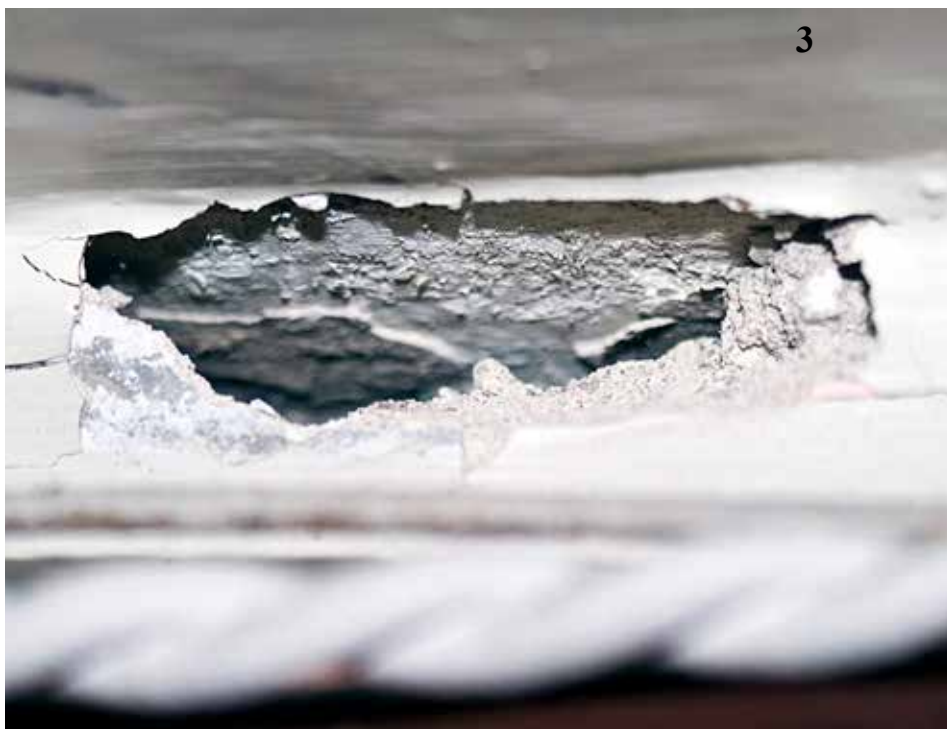
Den midtre skilleveggen som danner de to rommene er satt opp etter at veggene er kledd med skyggepanel (antagelig ca 1850). Gulvet er lagt med tverrbord i hver langside av det opprinnelig store rommet og murveggene har sannsynligvis vært pusset og malt før rommet ble delt opp. Smeltes de to rommene sammen får man mer et inntrykk av en mindre gjennomgående sal med utsikt til rennesansehagen.

Over og til høyre: lerretet i himlingen er av 1700-talls type og er opprinnelig satt opp uavhengig av dagens skillevegginnndeling, noe som tydelig sees ved at lerretssømmen går uavhengig av skilleveggen.

Rosetten skriver seg fra siste halvdel av 1800-årene.

Under: En liten hulltagning over brannmuren avslører at lerretet også er malt i flere omganger over skilleveggen.

4

Gulværelset var før 1830-50 (?) en del av naboværelset som kalles rødsalen.

Over sees et lite parti øverst på sydveggen hvor vi har fjernet en taklist og har innsyn videre inn over den panelte veggoverflaten. Lerretet er åpenbart malt før panelet ble satt opp.

Nederst til venste sees skilleveggen sett fra gulværelset. Her er det en slettvegg av pløyde bord, mens det mot naborommet er skyggepanel som på ytterveggene. Også slettpanelet hører til perioden med skyggepanel. Et lite inngrep i tilstøtende yttervegg viser at man først kledte hele det tidligere større rommet med skyggepanel og deretter satt opp lettveggen av to paneltykkelser.

Slettpanelet mot gulværelset ble påklistret papir, muligens aviser, før det ble malt. Avdekkes noe av papiret kan man kanskje komme nærmere en datering av endringen.

Døren vender til rom 216 Rødsalen. Dette er "finsiden" med fremhevet parti med hjørneprofiler og dyp hulkeil frise på barokk/rokokkomannør. Denne døren er større i format enn døren på bildet til venstre. Geriktene er åpenbart flyttet på og har typiske flytteskader. Tatt i betraktning skilleveggenes yngre alder må døren stamme fra et annet sted i huset. Fra første eller annen etasje??

Døren over vender til Blåværelset rom 214. Typisk barokk/rokokkodør hvor speil og ramme er satt sammen på vekselpanelprinsipp. Dette er den enkelt utformede siden inn mot rom 215. Geriktene er av senere karakter enn de sedvanlige senbarokk/rokokkogeriktene ellers. Flat rygg kantet av beskjedne profiler.

Under: Under skilleveggen er gulvbordene preget av tidens tann.

ROM 214 - BLÅVÆRELSET

Rom 214 er et usedvanlig velbevart værelse fra annen halvdel av 1700-årene. Her har tiden stått stille. Alle interiørdetaljer er på plass. Taklist, fotlist, gerikter, dører og vindu. Lerretstrekk i himlingen, pussede vegger og gulvbord. Det pløyde panelet over lerretstrekket er umalt slik at det er klart at trekket er det opprinnelige.

Under til venstre: I hjørnet mot trapperommet er en liten dør som fører inn til et rom uten vindu, på størrelse med et kott. Rommet er i dag panelt med umalt faspanel og har betegnelsen Kott 211. Det er ingen døråpning bak panelet inn til rom 210. Vi har imidlertid ikke sjekket om det kunne ha vært en åpning for loftstrapp ut mot trapperommet. Vi heller imidlertid foreløpig til at rommet kan ha fungert som enten kleskott eller privet (rom for nattpotte).

Under til høyre sees døren ut mot Antikken rom 213. Den tilsvarer andre dører i sammen format i annen etasje. Typisk rokokko flyndrehengsle og profilert fremhevet parti på fyllingen inn mot rom 214. Enkel og flat på siden mot rom 213.

Døren i tilknytning til rom 215 skiller seg fra de andre dørene ved at den er uten dekorfelt. Flat på begge sider. Beslagene er ikke flyndrehengsler i typisk rokokkoform, men noe mer alderdommelig barokk utseende hengsler.

Navnet Antikken er fascinerende og vi lurer på om det kan skrive seg fra Cappelens tid. Vi formoder at rommet den gang og inntil ca 1850 var uten skillevegg til Biljarden rom 212. Biljarden lyder også noe mer moderne (?). Vi mener å kunne lese av funn og plantolkning at rom 213 og 212 inntil rundt 1850 var ett værelse. Det ville også gi trappeåpningen og andre elementer som dører og vinduer en mer tilnærmet symmetrisk plassering i tråd med hva man ville foretrekke på den tiden. Dvs 1800-1850.

Veggene her er rappet og av dørgeriktene kan man se at skjevheter i veggkonstruksjonen (setning?) er rettet opp noe ved at pussan bygger adskillig lenger ut på gerikten oppe enn nede ved gulvet.

Enfyllingsdørene som vender inn mot rom 213 er uten dekor på denne siden. Geriktene er opprinnelige og åpenbart påspikret før veggene ble pusset. Funn andre steder kan tyde på at veggene en første periode kun har vært kalket eller limfarget uten særlig pusslag. Gulv og himlingsbord er opprinnelige og er uten sammenheng med lettveggen mot rom 212. Trappen i hjørnet skriver seg formodentlig fra 1880/90-tallet. Trappeløpet til første etasje ble fjernet i 1937.

Skilleveggen mellom rom 213 og rom 212 er en lettvegg av ployde glattkantbord. Fotlisten på denne siden av vegg kan observeres å være lik fotlistene i rom 215 og 216 som alle formodes å skrive seg fra tiden rundt 1830-50. Vegg er på denne siden påspikret panel en gang i løpet av de siste 20 årene.

Døren er en trefyllingsdør som i inndeling og format tilsvare trefyllingsdørene i første etasje som formodes å skrive seg fra tiden rundt 1830-50. Denne døren er tynnere, noe som kan være en tilpasning til lettveggenes tykkelse. Beslag og stabler er av en type som kan ha vært brukt på samme tid. Karnissprofilen benyttes også på de andre omtalte dørene.

Himlingsbordene over lettveggen er åpenbart malt mange ganger før denne lettveggen ble satt opp. Se bildet under.

Til venstre: trefyllingsdøren inn til rom 213 og den tofløyede døren til trappen antas begge å skrive seg fra oppdelingen av et større rom og innlukking av trappen anno 1850.

Til venstre: Kun himlingen fra bygningens opprinnelse og dørene ulike perioder er synlig av gammelt i rom 212.

Over til høyre: Biljarden antas å ha vært slått sammen med rom 213 før 1850-tallet. Det er da rimelig å tenke seg at innbyggingen av trappeløpet i annen etasje må ha skjedd samtidig. de to-fløyede dørene som lukker trappenedgangen er av samme 1850-talls type. De elegant svungne trappe-meglerne/vangene avsluttes nå abrupt, og formodentlig avskåret, til hver side i bordveggene. Det er rimelig å tro at de opprinnelig sto fritt også i annen etasje. Trappen ville da på Cappelens tid vært temmelig midtplassert i det større rommet. Dagens interiør skriver seg fra 1990-tallet.

Det opprinnelige gulvet foran øverste trinn er fjernet, antagelig pga setninger og problemer ved legging av eksisterende gulv som antas å skrive seg fra etter 1930-tallet.

Til venstre: Rommet er også mot øst avdelt med en lettvegg som kan være eldre enn den mot vest. Døren på bildet antas å skrive seg fra ca 1800 om man skal ta utgangspunkt i hengslene.

Høyre og venstre: Hovedtrappen slik den fremstår i første etasje gir grunn til å tro at den er noe amputert i annen etasje.

Til venstre: Den tilsvarende døren mot vest som formodes å skrive seg fra ca. 1850.

Over til venstre: Trefyllingsdør mot øst inn mot rom 207, roseværelset. Den har platte-profiler av en type som forekom rundt 1800 og frem til 1820-tallet. De ble også benyttet i 1840-årene. Hamburgerhengslene er av en type som kan skrive seg fra sent på 1700-tallet og noe over 1800. Dørbladet har en litt anderledes proporsjon enn de lignende fra rundt 1850. Dørbladet er svært tynt noe som rimer med alderen. Skal lettveggen dateres etter dørbladet kan den gjerne skrive seg fra 1795 til 1825 omtrent. Det er nærliggende å tenke seg at den kan ha blitt oppført samtidig med den nåværende trappen, dersom det da ikke er snakk om gjenbruk av en eldre dør.

Over til høyre: En tilsynelatende barokk eller rokokko dør inn til rom 210. Nærmere øyesyn bekrefter at døren må være laget tidligst rundt 1900. Rommet innenfor ble avdelt på 1900-tallet som i dag og det ble behov for denne døren. Døren er designet som en enfyllings 1700-tallsdør, men utførelse, beslag og profil (karniss) viser 1900-talls opprinnelse.

Maleriene på disse dørene skal fremstille Fridtjofs saga. De skal være utført av Paul Schwartz eldste datter Elna Johanna Schwartz, gift Särström. Hun malte altertavlen i Eidsfos kirke som ble innviet i 1904. Maleriene er malt på dårlig underlag og er flasser mye av. Ukjent år.
<http://www.lexikonettamanda.se/show.php?aid=15448>

Over: I rommets sydøstre hjørne, bak brannslukningsapparatet var et egnet sted å foreta inngrep i veggene.

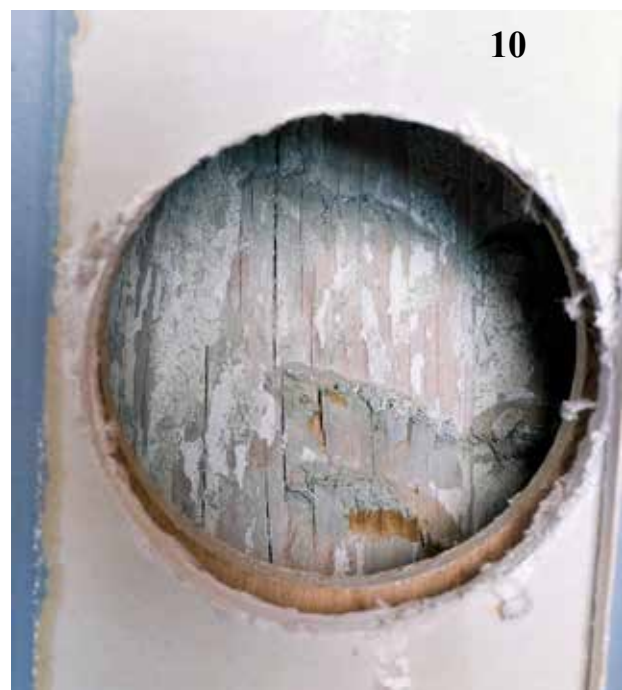

Over til høyre: Hjørnet åpnet. henholdsvis trepanel og mur.

Til venstre: Skilleveggen mot øst. Kryssfiner og deretter gipsplate og en type laminatpanel før gammel skillevegg i høvlet og pløyd tre. Ikke mange malinglag.

Under til venstre: Veggen mot syd i hjørnet ved skilleveggen. Gipsplate, laminatpanel og deretter rett inn på den opprinnelige veggen i utmurt bindingsverk. Innerst sees selve hjørnet eller overgangen mellom den opprinnelige bindingsverksveggen og lettveggen. Lettveggen er stukket noe inn, og med rapp som skjuler overgangen.

Under: Veggen mot syd nærmere døren inn til rom 210. samme lagdeling som foregående, men vi ser rett på en stender som er skavhugget for påføring av rapp. Det kan synes som det er rester av enkel farge før veggen ble rappet. Men det må verifiseres bedre.

ROM 207 - ROSEVÆRELSET

Roseværelset var før 1900 adskillig større og omfattet også den avdelingen som i dag rommer toaletter. Den utstikkende boksen med vinduer på bildet, må være badeværelset som ble innredet her for "fruen" av Johan Jørgen Schwartz i 1926. Toalettet tilliggende værelset med inngang fra døren til høyre i bildet, ble antagelig innredet på samme tid og kaltes majorens badeværelse. Vi er usikre på hvilket av disse to badeværelsene som skal tilegnes den ene eller den andre av herskapet. Det mindre hadde ihvertfall egen dør fra rom 208.

Badeværelset er bygget slik at vinduet i rom 207 stikker litt innenfor badeværelsesveggen.

I dag er det ingen ting tilbake av de gamle badeværelsesinnredningene.

Rommet ble innredet på 1990-tallet med brystninger og rokokkotapet fra ECO. Gulvet er antagelig lagt samtidig med gulvet i rom 212 og utligner skjevheter grunnet setninger, i det opprinnelige gulvet som formodes å ligge bevart under.

Slettsiden av barokk/rokokkodøren inn til rom 208. Tilsvarende andre dører i etasjen fra samme tid. Står etter alt å dømme på sin opprinnelige plass

Døren inn til toalettrommene. Denne døren er av relativt ny dato (1920-tall?) og er konstruert av en plate som er påslått/pålimt falske ramtrær på begge sider.

Slettsiden av barokk/rokokkodøren inn til rom 209 som opprinnelig var slått sammen med rom 210. Denne døren er åpenbart flyttet og i veggens ca 1 meter vestover er det en gjentatt åpning hvor døren kan ha sittet frem til det ble oppført garderobekap akkurat her. Situasjonen er avmerket på tegning fra 1950.

Under: Døren mellom rom 212 og 207 er beskrevet under rom 207.

Skilleveggen mellom rommene 207 og 212 ble åpnet på søndre side av døren mellom rommene. Tapetserte halvharde trefiberplater, deretter tjæret papp, et par lag tapet på jutestrie, underpanel og innerst pløyd panel fra 1800-tallets første halvdel.

Til venstre: Døren er en stildør laget en gang etter 1900 om man skal bedømme etter beslag etc.

Øverst til høyre: Juegndtapet med nyklassiske trekk til venstre i bildet. Eneste veggtrekk på skilleveggen mot rom 209. Til høyre sees lerretstrekk fra 1700-tallet som strekker seg videre inn i rom 209.

Dørhengslet til venstre er en empire type som knyttes til tiden 1800-10, men akkurat denne modellen ble benyttet i det nybyggede Holmestrands rådhus i 1864.

Rom 210 er et lite smalt soverom med en innebygget seng anno 1850 i den ene hjørnet mot trappen. Sengen dekker over en skrå som indikerer at trappens vinkel medførte tilpasninger i forhold til dette værelset. Sengen er en skapseng med rom for nattpotte etc. Den må kunne klassifiseres som Biedermeier.

Døren inn til rommet er en tilpasset stildør og er laget en gang etter 1900. Dørhengslet tilsvarer hengslene benyttet i første etasje, men kan være gjenbruk. Taklist og fotlist kan skrive seg fra 1700-tallet. Man stusser imidlertid på at dørgerikten er noe overdekket av veggen mot naborommet 209. Undersøkelse av veggen viser at den må være oppført etter 1900 som en lettvegg i panelt bindingsverk og strukket med jutestrie og tapetsert med et tapet som kan være satt opp mellom 1900 og 1926. Under det tilsvarende tapetet på de andre veggene er en svært gammel linstrie grundert og grønnmalt. Denne gjenfinnes opphengt som "isolasjon" inne i bindingsverksveggen og på ytterveggen i naborommet 209. Fotlisten av 1700-tallstype langs bindingsverksveggen viser seg å være gjenbruk. Rom 210 har altså før 1900 og kanskje i yngre tid vært samme rom som 209 og døren er tilført etter at det større rommet ble delt opp. I himlingen er 1700-talls lerret. Brannmuren er av 1900-talls opprinnelse og eksisterte naturligvis ikke da rommet delte brannmur med rom 209.

Rom 209 fremstår helhetlig modernisert i 1960-tallets drakt. Eneste reminiscens av tidligere tider er vinduets små ruter og den alderdommelige enfylings døren. Himlingen er senket.

En liten åpning av halvhard trefiberplate og pløyd underpanel avslørte gammel linstrie lik linstrien med maling/grønn farge som ble funnet som eldste veggkledning i rom 210. Funnet bekrefter at rom 209 og rom 210 tidligere var ett værelse.

Over: Hulltagninger i plate og underpanelkledning viser at det har vært en dørstor åpning inn til rom 208. Plasseringen er parallel med døren mellom 208 og 201. Hullene på bildet markerer omtrent døråpningens plassering.

I klesskapet på veggen mot rom 212 laget vi åpninger i veggkledningen på to ulike steder. Vi åpnet veggen mot rom 210 og fant der ytterst tapet på halvharde trefiberplater, tapet på papp, tjæret papp, tapet på juestrie, pløyd underpanel og deretter bindingsverk. I tomrommet bak panelet var hengt opp flak av gammelt malt lerret tilsvarende eldste veggtrekk. Flaket skriver seg fra andre deler av rommet. Bindingsverksveggen er oppsatt etter 1900.

Vi åpnet himlingen over dette stedet og fant halvharde trefiberplater, underpanel og deretter et tomrom over det nedsenkede taket opp til gammelt himlingsnivå. Her var malt papp under gammelt strukket malt lerret og øverst malte panelbord.

Døren ut til rom 207 er av barokk/rokokkotypen med rokokko gjennomhullede flyndrehengsler. Profilert fremhevet parti på speilfyllingen. Døren har åpenbart stått en halv meter lenger til venstre for plasseringen på dette bildet. Flyttet pga. oppføringen av klesskapet.

Under: Ved vinduet ble det avdekket strukket grønnmalt linlerret tilsvarende rom 210.

Hulltagning i klesskapet i vegg mot rom 210. Over til venstre: Gjennomhullet trefiberplate og tjæret papp, tapet fra ca 1930-50tallet(?). Over til høyre: Tapet fra 1920(1926?) -tallet i nybarokk(?) på strukket jutestrie. Under til venstre: pløyd underpanel (1926?). Under til høyre: Strie av 1700 talls eller tidlig 1800-talls type. Baksiden vender denne veien. Hengt opp sekundært som tetting mot trekk el.

Til venstre: Hulltagning i himling i klesskapet. Nedsenket himling skjuler sekundær hoverflate og listverk fra 1942 og deretter lerret antagelig tilhørende tilsvarende veggtrekk og øverst malte paneler.

Rommet er innkledd med halvharde trefiber plater og hulltagninger har ikke åpenbart gamle lerretstrekk. Kan tolkes dit at lerret er konsekvent revet ned tidligere eller at rommet kun har stått med bindingsverkskonstruksjonen synlig. Omfattende avkleddning må til for å avklare dette.

Rommet har en dør inn til et kott som vender mot 201. Døren er opprinnelig og på sin plass, men kottet er laget antagelig i 1942 ved at vestre del av naborommet er avdelt med kottvegg og panelt. En halvdel tilhørende rom 208 med den gamle døren som adkomst og den andre halvdel tilhørende rom 201 med nylaget tofløyet kottdør.

Dørene i rom 208 er alle av samtidig barokk/rokokkotype. "Kottdøren" noe mindre i format enn hoveddøren. En dør inn til "majorens badeværelse" er nå fjernet og tettet igjen.

Den opprinnelige veggen mot mellomrom 207 og 202 er helt til venstre på bildet. Den nåværende veggen mot rom 202 som sees til høyre i bildet, ble antagelig satt opp i 1942.

Over: Innvendig er trappeskabet kledd med nyere faspanel og deretter malt papir på den opprinnelige lettveggen. Skråmarkeringen er elektriske ledninger lagt under papiret.

Rommene 203, 204, 205 og 206 er dannet ved oppdeling av Roseværelset rom 207. De eldre badeværelsene er kun skall uten eldre innredning. Trappenedgangen til rom 102 viste seg imidlertid å være mer interessant enn ventet. Trappen med adkomst gjennom en barokk/rokokkodør er lukket inne i et "skap" som åpenbart er opprinnelig eller svært gammelt. Se rom 202. Trappevengen og trinnene kan ha en betydelig alder, men har muligens fått montert megler og håndlist i en annen omgang. Under: Bindingsverksveggen mot Roseværelset befinner seg vest for trappeløpet.

Rommet er kledt med et skyggepanel og det er montert listverk av nyklassisk type. Denne innredningen skriver seg antagelig fra 1942. Utenpå det gamle trappeskabet og mot rom 201 er det bygget skap som en del av innredningen. Inne i skapene kan imidlertid gamle overflater observeres.

18

18

Til høyre: Liten åpning skåret i lerretet som omslutter "trappeskabet". Bak er relativt grovt høvlet slettpanel med to grå fargelag.

Over: Klesskapet er bygget foran "trappeskabet", men 1700-talls lerretet er bevart - også i himlingen.

Over til høyre: 1700-talls lerret ved døren mot rom 201.

2

Skapet mot rom 201 gir innsyn til 1700-talls vekselpanel med helstaff profil. Panelet er opprinnelig malt og må da ha stått til pussede vegger og noe senere trukket med lerret.

20

Over: Døren fra rom 202 til rom 205. Geriktene er en stilmodell fra 1920-40 tallet.

Over: Døren fra rom 202 til rom 201. Tilsvarende gerikter oppsatt sammen med skyggepanelet. Her demontert.

Til venstre: Bak geriktene på høyre side av døren inn til rom 201 sees panelveggen trukket med blåmalt lerret.

Æ

Over sees døren til rom 202 før og etter avmontering av gerikter. Vi mener karmen må være fra 1942 og pga av skilleveggkonstruksjonen går vi ut fra at døren opprinnelig var montert rett på vekselpanelet uten egen løs karm. I 1942 ble pipeløpet som går gjennom dette rommet tatt ned til første etasje. Det bør ha nødvendiggjort innredningsarbeider.

Under: Vi løsnet taklisten og kunne da observere 1700-talls lerret som delvis er skåret ned. De hvite restene på underpanelet er rester av grundering som har trengt gjennom linlerretet. Vi ser også at brannmuren er den opprinnelige, med brannmurlisten i behold.

21

22

Bak dørgerikten fra 1942 sees det opprinnelige vekselpanelet kledt med 1700-talls malt lerret. Det umalte partiet indikerer at den opprinnelige dørgerikten har sittet her.

Til høyre sees rommets opprinnelige svært høye fotlist eller fotpanel slik det står synlig i kottet mot rom 208. I kottet er også taklisten og alle lerreter bevart og synlige. Det kan se ut som om panelet er montert slik at listverket er bevart i hele rommet. Under sees noe ødelagt listverk rundt døren til rom 202. Overgangen fra fotpanel til dørgerikt er utført som en elegant hulkil. Rommet ser ut til å ha vært svært elegant og påkostet.

24

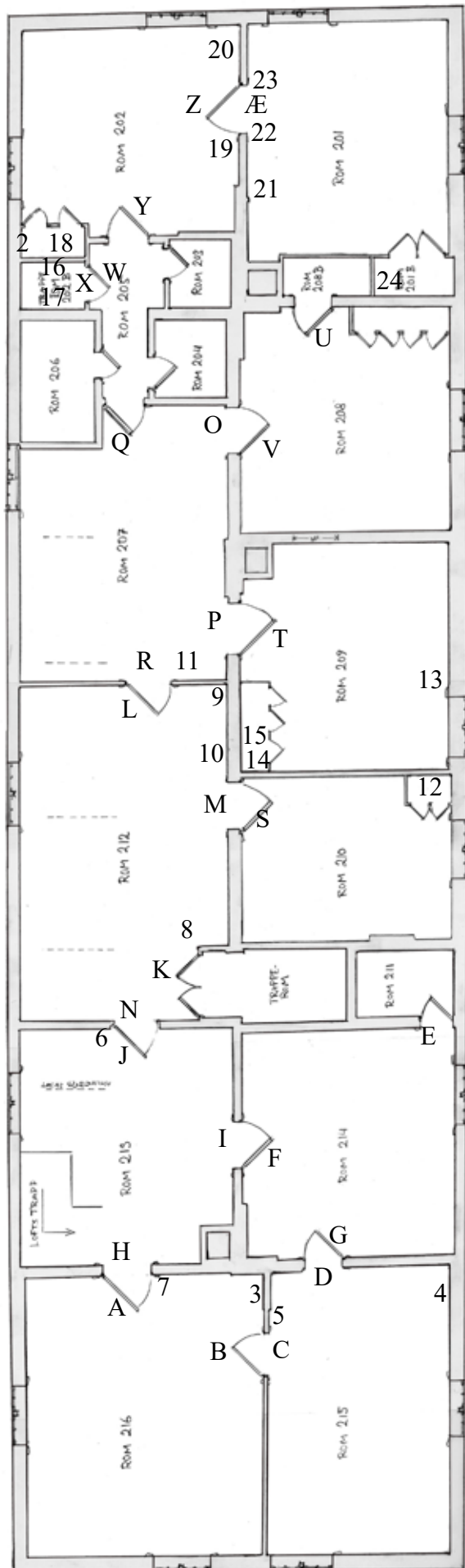

Den vestre delen av annen etasje har vinduer fra 1700-tallet bevart med mange originale glass. Midtpostprofilen tyder på at vinduene skriver seg fra 1700-årenes siste tredjedel. De smekre lange hjørnejernene og stabelens utforming kan likeledes tyde på en svært høy alder, kanskje rundt 1770. Midtpostprofilen kjennes ikke før denne dateringen i Danmark f.eks. Men den forekommer som profil i andre sammenhenger langt ned på 1700-tallet. At vinduene er sidehengslet viser også at de neppe er eldre enn rundt 1770. Vinduene er til dels i dårlig stand og bør restaureres. De er meget intakte og autentiske. Dersom annen etasjen er oppført rundt 1770 er vinduene de opprinnelige. Er etasjen oppført i første halvdel av 1700-årene må det finnes spor etter eldre vindustype.

PLAN MED HENVISNINGER TIL FOTO

Eidsfos hovedgård. Oppmåling av eksisterende situasjon annen etasje, mai 2009. Bente Bjerknes / Ragnar Kristensen, foreløpig uttegning - Photoshopjustert versjon

LITTERATUR OG KILDER

Fortidsminneforeningens årbøker 1978, 1963, 1966/67, 1991

Drange Aanensen Brenne - Gamle trehus - Oslo 1992

Gorm Benzon - Gamle danske trapper - kjøbenhavn 1987

Gorm Benzon - Gamle danske vinduer - Kjøbenhavn 1981

Gorm Benzon - Gamle danske lofter - Kjøbenhavn 1980

Kavli Hopstock Hjelde - Jarlsberg - Oslo 1983

Erik Lundberg - Herremannens bostad - Stockholm 1935

Riksantikvaren - Fredede hus og anlegg: sør-Trøndelag - Oslo 1986

Sigurd H. Unneberg - Hof bygdebok - Hof 1964

Øistein Rian - Vestfolds historie Grevskapstiden 1671-1821 - Vestfold 1980

Hauglid, Berg, Kavli, Bjerknes, Brochmann - Byborgerens hus i Norge - Oslo 1963

Bergen Arkitektforening . Eldre Bergensarkitektur oppmålinger I-VII - Bergen

Coldevin - Norske storgårder etter Vladimir Moe - Oslo 1950

Schnitler - Norske haver - Kristiania 1914

John Summerson - Architecture in Britain 1530-1830

Lundqvist - Dørprofiler fra det Kiøbenhavnske område 1660 - 1830 - Kiøbenhavn 1984

Engqvist - Vinduer og vinduesprofiler 1550 - 1850 - Kiøbenhavn 1988

Schwartz notater om anlegget.

Pluss en del annen bakgrunslitteratur som er sjekket ut for paralleller.

Henvisninger med sidetall utarbeides senere.